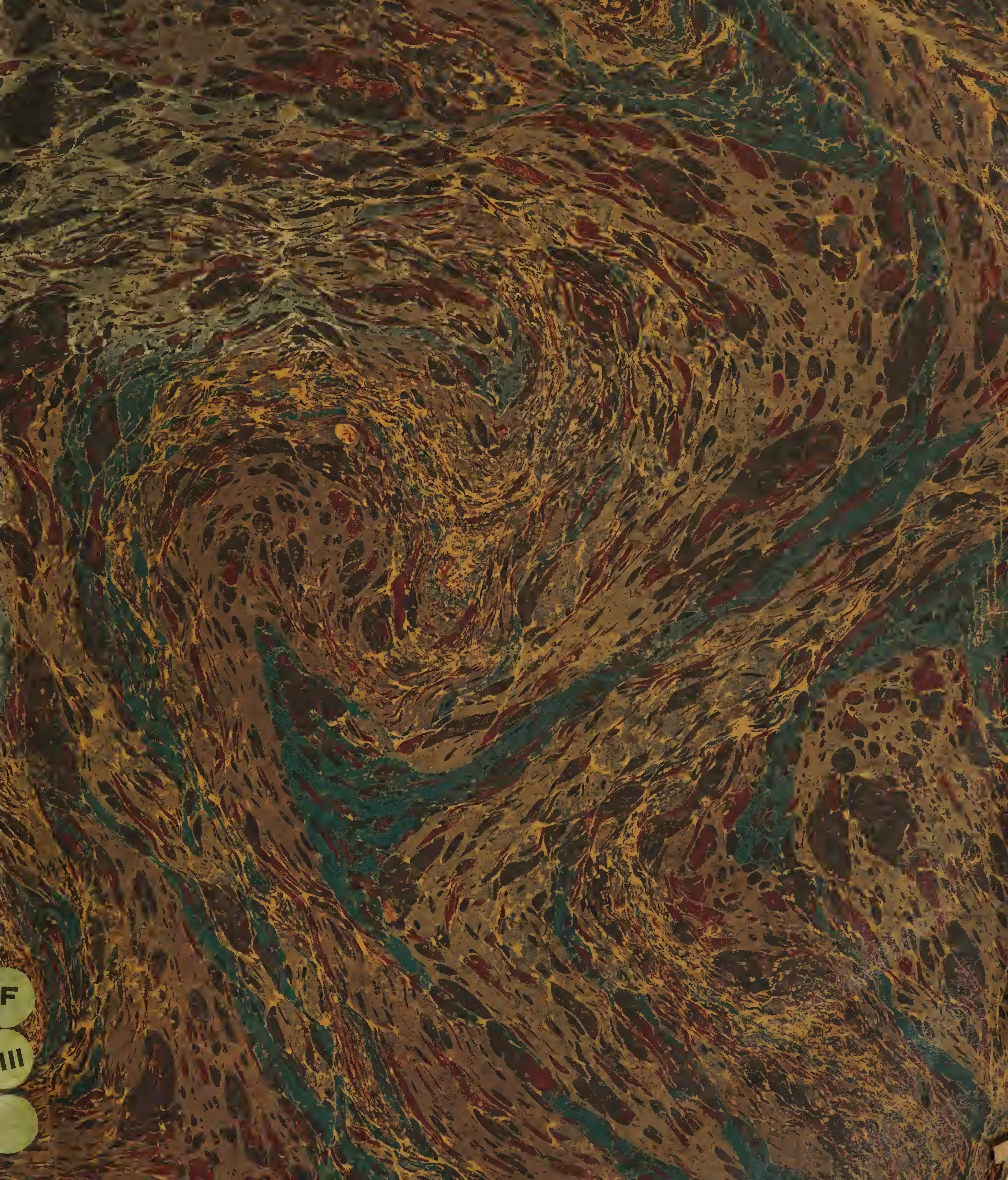

DISPUTATIO MEDICA
INAUGURALIS.
DE

MORBO TSÖMÖR HUNGARIS ENDEMIO,

QUAM
ANNUENTE DEO OPT. MAX.
Ex Auctoritate Magnifici Rectoris,
D. ANTONII SCHULTINGII,
J. U. D. ET ANTECESSORIS ORDINARII.
NEC NON
Amplissimi SENATUS *Academici Consensu*, *&* *Nobilissimæ Facultatis* MEDICÆ *Decreto*,
PRO GRADU DOCTORATUS,
Summisque in Medicinâ Honoribus & Privilegiis
ritè ac legitimè consequendis,
Publico ac solenni Examini submittit

JOHANNES MILLETER, *Igloviâ Hungarus.*

Ad diem 18. *Junii* 1717. *horâ locoque solitis.*

LUGDUNI BATAVORUM,
Apud CONRADUM WISHOF, 1717.

PERILLUSTRI AC GENEROSO

DOMINO,

DN. PAULO LANYI,

INCLYTI COMITATUS GÖMÖRIENSIS EMERITO VICE COMITI, NEC NON EJUSDEM APPELLATIONUM PRIMARIO JUDICI, ETC.

DOMINO AVUNCULO SUO GRATIOSISSIMO,

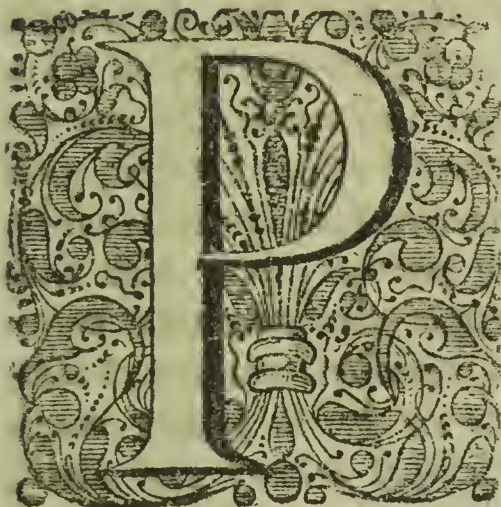

SPECIMEN HOCCE ACADEMICUM IN OBSERVANTIÆ ATQUE GRATI ANIMI SYMBOLUM DICAT ET CONSECRAT

AUTHOR.

DISPUTATIO MEDICA INAUGURALIS, DE MORBO TSÖMÖR HUNGARIS ENDEMIO.

PROOEMIUM.

Ræclarè cecinit Poëta Æneid. Lib. VI. Quiſque ſuos patimur Manes; *quod non minus circa res medicas, quam alias ſuffragantem habet veritatem. Teſtantur illud abundè humanæ viciſſitudines ac morborum inſultus diverſi, magiſque vel minus familiares, non ſolum pro temperamentorum, ætatum, vitæ generis, ſexus, anni temporum differentia; ſed & locorum in quibus naſcimur vel vivimus varietate:*

Hinc aliis alius ſemper locus eſt inimicus
Partibus: Ad balthum ſcorbutus in oribus urit:
Turgida ſic collo dependet ſtruma Sabaudis,
Alpiniſque viget: ſiccum, ſic phtyſis, Iberum
Fortior inſurgit ſolitô detrudere niſu:
Ungariamque febris comburit certa: Calore
Anglia ſic ſudat proprio: Veneriſque malignus
Indorum morbus deturpat viſcera: & inſtat
Auſtriacis nodoſa pedes tardare Podagra.

Sicque plicat variè tricis Ciragra Polonos. quales plures in Diſſertationibus ſuis eruditis exhibent morbos Celeberrimi in arte medica Viri F. Hoffmannus de Morbis certis regionibus & populis peculia-

ribus & Rivinus de Morbis endemiis. *Nec regiones ſolum aut integræ provinciæ ſubjectæ ſunt certis quibuſdam morbis, verum particularia quoque loca nonnulla peculiares ſuos fovent morbos. Sic* Liber Baro de Valvaſor in deſcriptione Carniolæ *ſub Titulo:* die Ehre des Hertzogthums Crain *in publicum emiſſa* Lib. III. p. 323. *notat maculam quandam nigram lentis magnitudine variis in corporis partibus ſpectabilem v. g. Pectore, dorſo, artubus, quæ ante eruptionem pruritum excitet, ruſticis in certis particularibus Carniolæ locis:* (auff den Karſt / und an den Poick / deſgleichen im Vipacher Boden :) *familiarem eſſe, quam iidem frictione forti cum allio profligent, aſſerentes ſine frictionis uſu hominem in ſpatio 2. aut 3. dierum eâ ſuccumbere debere: Teſtaturque in ſuperiori & inferiori Carniola nihil de hoc morbo obſervari. Notitiam hujuſmodi endemiorum morborum, uti uſu ſuo medico minimè carere facilè quiſque artis medicæ gnarus annuet, ita jam* Hippocr. Libr. de Aer. loc. & Aquis *medicis eam ceu utilem commendavit. Non ſufficit verò ſolum ſcire, quinam peculiares morbi, vel qui frequentius aut rarius in hoc vel illo loco & qua de cauſa occurrant, ſed intereſt etiam noviſſe, quid peculiare in hoc vel illo loco reſpectu benignioris vel malignioris indolis, aut aliarum circumſtantiarum hic vel ille morbus, præ aliis locis gerat? quænam remedia chirurgica æque atque pharmaceutica magis vel minus tuto diverſis in locis ex uſu ſint, calidiora magis vel temperata? alterantia vel evacuantia, & quæ ex his in genere magis proficua, fortiora item vel mitiora, majori vel minori doſi data, eſſe ſoleant? differunt enim ſecundum* Celſum in præfat. Lib. de Medic. p. 8. *genera Medicinæ pro natura locorum, aliudve opus eſt Romæ, aliud in Ægypto, aliud in Galliis &c. ſic febrem ſemitertianam, quæ alibi rarò in malignam tranſit, Romæ magna ex parte valdè periculoſam eſſe ſcribit* Bagliv. L. 1. Prax. Med. c. 15. *Longior, & difficilior eſt curatio paralyſis ſcorbuticæ Embdæ, quam Hamburgi, teſte* Severino Eugaleno in libro ſuo de Scorb. p. 99. *In Hiſpania vulnera capitis ſummè periculoſa eſſe* Jungken Chir. Man. p. 81. *refert.* Coberus *Veſtphalis fortiora, Svevis mitiora purgantia propinanda eſſe annotavit* D. III. obſ. 2. in Schol. Volffgangus Höferus in Herc. Med. L. 8. c. 2. *monet Bavaros leviſſimis, Hungaros non niſi fortiſſimis purgari, fœminaſve Hungaricas, ut & Auſtriacas prægnantes Bals. Embryonis ceu nimis*

ca-

calidum offendere. Galli trepanum feliciter, Dani minùs ferunt, teste Bartholino. *In Gallia sutura tendinum vulneratorum, operatio Bubonoceles & curatio ulcerum chironiorum feliciter succedunt, contra in Aere Romano secundum* Bagl. c. l. *Sic* Holler. comment. in Aph. 2. Sect. 1. Hippocr. *scribit Narbonenses Medicos reprehendere Parisinos, tanquam ad aperiendam venam audaciores, Parisiis tamen facilè phlebotomiam ferri; Quæ, ut alia mittam, cum ita sese habeant, totus in eo eram, ut quid in Patria circa has res obtineat, cognoscerem; missis itaque compluribus quæstionibus medicis de rebus utilibus & necessariis mihi visis ad modernos nonnullos Patriæ nostræ Practicos, triplex Responsum à Celeberrimis nunc in Hungaria, doctrina non minus, quam felicitate in medendo & fama inclytis Practicis obtinui, videlicet Posonio à* D. Carolo Rayger juniore Med. D. & Celsiss. Palatini Regni Hungar. Archiatro. *Neosolio à* D. Carolo Ottone Moller, Med. D. & Inclyti Comitatus Zoliensis, nec non Regiæ Liberæque Civitatis Neosoliensis Physico Ordinario. *Ac Sopronio à* D. Joh. Adamo Genselio Med. D. Acad. N. C. Germ. Collega, & Civit. Sopronienss. Physico Ordinario: *qvorum singularem erga me benevolentiam hoc ipso comprobatam non possum non digno celebrare encomio: ex quibus excerpta quædam, dum de morbo Hungaris endemio ago, non inutilia, nec à præsenti tractatione prorsus aliena fore existimavi, si curiosi Lectoris in gratiam in fine Dissertationis annecterem, eâ bonâ fide communicando, quâ ipsos mihi scripsisse in literis suis testabantur. Dum autem Thema qvoddam inaugurale mihi eligendum esset, primitus quidem constitueram apud Me de Febri vulgo dicta Hungarica agere, & cum in diversum abeuntes Authores eam pertractantes non solum in limite circa determinandum nomen & speciem febris, verum & circa symptomata, causas, Remedia offenderem, miseram denuo prolixas quæstiones ad supra memoratam Trigam Celeberrimorum Hungariæ Medicorum, sperans fore, ut obtento benigno Responso ab iis, facilius demum mihi innotescat, tum Natura ipsa hujus morbi, qualis in Hungaria deprehenditur, tum ratio Dissensus Authorum, cum aliàs difficile sit judicium, an causa veriùs rejici debeat in diversas Annorum constitutiones, vel diversitatem locorum, aut etiam medicamentorum adhibitorum differentiam: Mutandum tamen brevi fuit consilium, dum acceptis ex Pa-*

tria triplicibus literis, Parens & Amici dulcissimi quam proximum urgerent reditum; cumque animus semper fuerit morbum aliquem Hungaris adscriptum pertractare, in Morbo Csömör tandem aquievi, cujus Nomen apud Hungaros receptum malui in Dissertationis titulo eo usque usurpare, dum ex tradita genuina ejus Historia, quodnam latinum ipsi magis competere videatur, innotesceret: Et cum Hungaris perpetuus quasi sit hic morbus, id est, omnibus annis, omni annorum tempore affligens non unum, sed plurimos, Endemium eum appellandum censui. Tametsi verò, ut hominum mores sunt, malè forte audire possem à quibusdam, me hujusmodi morbum evolvendum in me suscepisse, cujus curandi ergo raro Hungari solicitare soleant Medicum, ii tamen meminerint popularem Hungarorum curationem tanti non esse, quæ indubiè semper profliget morbum hunc, & pejora prohibeat consectaria, cum sæpe febres intermittentes, continuæ, & ipsa febris Hungarica succedere soleant adhibitis licet eorum remediis, cujus tamen tempestivè succisâ radice Morbi hi propullulare minimè possent, unde jam Forestus L. 1. de febr. c. 1. in Schol. *eo ex capite reprehendit Medicos febris diariæ tractationem ceu benignæ negligentes, quod videlicet nonnunquam in periculosos transire observetur morbos. Antequam autem ipsam tractationem aggrediar, lubet paucis Authorum, qui de morbo hoc egerunt, & historiam ejus tradiderunt, mentionem injicere:* Coberus *itaque primus esto, cujus Decades tres Observ. castren. præcipuè autem prima sæpius Languoris Pannonici, Hungaris (ut ipse* Dec. 1. obs. VI. in Scholio *dicit) Tschemmerle dicti (rectius tamen Csömör audit) mentionem faciunt, tametsi verò Author hic pro aliis bonâ fide communicatis laude sua defraudandus mihi minimè videatur, in eo tamen humani quid passum ipsum esse suspicor, quod morbum Csömör à morbo Hungarico sive febri Hungarica, Hungaris Hagymáz, Germanis* Haubt kranckheit *dicta minus probè distinxerit, adeoque lectori facilè inponat, ut quæ symptomata huic competunt, illi promiscuè omnia ab eo consignata tribuenda esse credat. Videtur equidem* D. 1. Obs. VIII. p. 42. *Languorem ab ipso morbo Hungarico discernere, dum dicit:* Nisi tantis ictibus corpus jam purum satisque laudabilis constitutionis concussum fuisset hunc tam gravem non amplius languorem, sed morbum perfectè Ungaricum facilè effugere potuisset, *&* Dec. ejusdem Obs. x. p. 53. Plenis gressibus ad languores pan-

pannonicos, in funestum tandem morbum terminandos deferebar. *&c. nihilominus aliis in locis, & cumprimis* p. 32. obs. VI. D. 1. *binos hos morbos invicem miscet, dicens,* Languorem Hungaric. Ao. 1566. insana prorsus rabie pestis instar in omnes grassatum esse, *cum tamen cuilibet* Jordanum *Ao.* 1566. in *Hung. castrensem Medicum agentem,* de Phœnomenis Pestis. c. 19. *evolventi liquido patere possit, eo tum non languorem Coberi Pannonicum, sed ipsam febrim vulgo hungaricam dictam tanta cum strage grassatam esse, ut taceam, quæ ibidem de contagio & internecione hujus languoris memorat,* & obs. VI. D. 1. pag. 31. in schol. *de Petechiis languori huic familiaribus, morbo Csömör nulla ratione tribui posse. Id insuper haud injuriè forsan desiderari à Viro bono posset, ut luculentiorem & prolixiorem paulo Historiam morbi hujus Csömör tradidisset, cum præter* obs. VI. & X. D. 1. *pauca quædam tradita phœnomena, in reliquis fere solo nomine Languoris Pannonici contentus fuerit, nisi in reliquis suis Decadibus (mentionem enim facit Decadis* IX. *in* D. II. obs. 1.) *defectum hunc suum supplere studuisset, quas tamen una cum Celeberrimo, dum viveret* Meibomio in Præf. ad Decades III. obs. Castr. Coberianas *mihi videre non licuit. Proximus Cobero sit* Malachias Geigerus, *qui* in Microcosmo Hypochond: *Monachii* 1652. *edito in IVto de morbo Tsömör quædam complectitur, quem cum nec in Saxonia, nec hic obtinere potuerim, verba ejus* à D. D. *Reimanno bonâ fide communicata in Historia morbi hinc inde citabo.* Wolfgangus Hôferus junior *pariter* in Herc. suo Medic. *brevibus mentionem hujus morbi facit p. m.* 326. & D. Joh. Paterson Hain in Ephem. N. C. Ger. D. 1. An. 11. obs. 28. D. Samuel Köleséri *denique* de Kereseer, Phil. & Med. D. Sacr. Cæs. Regiæque Majest. Rei Metallicæ per Transylvaniam Inspector, *in Tractatulo suo* de scorbuto Mediterraneo *Cibiny in XII. edito Ao.* 1707. *genuinam magis & prolixiorem paulo morbi hujus historiam exhibet, qui tanto majorem laudem mereri mihi videtur, quô honestius semper duxi institutum, si quis patrias res studiosè investiget, & easdem memoriæ commendet, quam si quis peregrina sectando, ante pedes posita & quotidie oculis usurpanda despiciat, negligat. Ante* 2. *Annos prodiit Erfordiæ quoque Disser. Inauguralis* de Languore Pannonico *Authore* Joh. Theophilo Windisch *Amico & condiscipulo quondam*

meo

meo Jenæ , pleraque omnia tamen ad Historiam & causas hujus morbi facientia, si unum vel alterum excipias , quod à conterraneo nostro eo tùm Jenæ commorante sciscitando rescivit, ex Cobero mutuavit. Hi sunt de quibus certus sum, morbum hunc scriptis suis persequutos esse. Promisit equidem D. Carolus Raygerus Senior *Endemiorum, & Epidemicorum Hungariæ Libros* 2. in Præf. ad Pauli Spindleri obs. Medic. Centuriam , *ubi haud dubié, pro more suo erudité, de mobo Tsömör quoque commentatus fuisset, sed cum nec ex Patria ,nec ab eruditis exteris vel Bibliopolis compertum habere possim, an typis evulgati sint, suspicione moveor, præmaturam forte mortem laudabilibus Viri hujus conatibus obstitisse , & editionem suspensam mansisse. Præter horum verò Authorum de morbo Tsömör annotata phœnomena, in Responsionibus supra memoratorum* D. D. Raygeri Junioris, Molleri, Genselii *communicata ,non minus, quæ à Fautoribus & Amicis meis integerrimis* D. Joh. Adamo Reimanno Med. D. & Pract. Eperiensi , *nec non* D. Adamo Bacsmegyi Inclyti Comit. Gömörien: Physico Ordin. *per literas accepi, ut & quæ à Conterraneis Vittenbergensibus, Hallens. Jenens. hujatibus expiscari potui, Historiæ morbi inseram , citatis inferius breviter Authoribus. Faxit Divinum Numen, ne in evolvendo hoc morbo caligent oculi, & à veritatis tramite deflectat Ratio , Verum totus conatus hic meus cedat in nominis sui sanctissimi gloriam, Proximique salutem.*

HISTORIA MORBI.

AD ipsam rem jam progressum faciens necessarium duco præmittere historiam morbi, ut huic præcognitæ reliqua dicenda firmiori inniti queant fundamento. Estque hæc:

Post assumptas avidè carnes vervecinas vel suillas , aliudue difficilis concoctionis edulii genus , [1] aut etiam post quemvis laudabilem cibum singulari cum dulcedine atque aviditate præcipitanter nimis & magna in copia ingestum, [2] semisaturum [3] vel ultra satietatis limites oppletum , corripit fastidium ciborum, [4] (cui jungitur aliquando sensus tensivus vel gravativus Ven-

1. D. Moller. Rayger. Reiman. 2. Moller 3. Köleséri. 4. Köleséri, Genselius.

Ventriculi [5], nonnunquam anxietas præcordiorum inquietudine comitata [6], Ructus [7], conatus vomendi [8], interdum ipſe Vomitus [9], inflatio abdominis flatulenta, torminoſa [10], diarhæa, [11]:) Mox languor atque laſſitudo quædam membrorum [12] ſenſim ſenſimque incrementa ſumens, ut tandem gravativo contuſorium profundum dolorem exhibeat [13], cum ſenſu gravativo, in nonnullis tractorio & tenſivo dorſi inter ſcapulas [14], (qui nonnunquam verſus manus ſucceſſivè ſeſe extendendo oneris cujuſdam veluti ad extrema manuum delabentis ſenſum infert [15]) & dolor capitis gravativus [16]. Hinc oriuntur pandiculationes, torpor ſenſuum [17] & cogitationum [18], diſplicentia ſui [19], in aliquibus propenſio in ſomnum fere ineluctabilis [20], inappetentia [21]: ſuccedunt paulo poſt horripilationes modo majores, modo leviores [22], apud aliquos cum æſtu volatico initio atternantes [23], jam calor major vel minor [24] cum augmento doloris capitis [25], (quo durante calore circa tempora pulſatorius, ardens, nonnunquam lancinans, vibrativus obſervatur dolor [26]) noctes inquietæ [27], inſomnia turbulenta, alvus adſtricta, venarum ſolito major turgeſcentia, arteriarum pulſus febrilis, & tubercula dura (quæ preſſa exquiſitè dolent [28]:) per totum corpus [29] imprimis verò in ſpina dorſi, collo, nucha, circa tempora, maximè circa carpos manuum externè [30] ſupra radium palpabilia [31], modo majora, modo minora [32], (inſtar piſi, ſeminis lini, nucum juglandium [33]:) pro ratione ſcilicet ſubjectorum, in iis etiam qui ſæpius frictione morbum hunc profligarunt, majores obſervantur [34]. Corripit alias morbus hic ſanos [35], altioris æque atque infimæ ſortis & utriuſque ſexus homi-

5. Rayger. Genſelius. Moller. Reiman. Bacſmegyi. 6. Bacſmegii 7. Genſel. 8. Genſelius, Bacſmegyi. 9. Genſelius. 10. Rayger. Mollerus. Reiman. 11. Köleſéri. 12. Höferus. Köleſéri. Rayger. Moller. Reiman. Bacſmegyi. 13. Conterranei. 14. Conterranei. 15. Conterranei. 16. Höferus. Rayger. Mollerus. Reiman. Bacſmegyi. 17. Köleſéri. 18. Conterranei. 19. Reiman. Rayger. Moller. 20. Conterranei. 21. Köleſéri. 22. Geigerus. Köleſéri. Reiman. Rayger. Moller. 23. Höferus. Conterranei. 24. Köleſéri. Rayger, Mollerus. Reiman. 25. Conterranei. 26. Conterranei. 27. Köleſéri. 28. Köleſéri. 29. Köleſéri, Geigerus, Reimannus. 30. Höferus. Reiman. Moller. Rayger. 31. Ex Conterraneorum relatione & oſtenſo loco hoc ſcio. 32. Conterranei. 33. Geigerus. 34. Reimannus. 35. Mollerus.

nes [36], frequentiſſimè famelicos, ac poſt prægreſſum jejunium [37], omni annorum tempore [38]: Inter temperamenta frequentius cholerica vel cholerico melancholica [39], Peregrini in Hungaria commorantes nunquam vel ſolum rariſſimè hoc morbo corripiuntur [40]. Et reſpectu frequentiæ etiam inter Hungaros diverſitas quædam intercedit, nam quos Comitatus Hungariæ meri Hungari incolunt unicè lingua patria hungarica utentes, iis familiarior hic eſſe ſolet morbus, quam aliis, ubi germanica vel ſchlauonica ſimul viget [41]. Solvitur malum hoc totum ſpatio unius vel alterius horæ, vomitu, inprimis ab initio ſponte ſuperveniente [42]; nodis autem jam præſentibus & æſtu incrementum ſumente ſolus vomitus non ſufficit [43]. Solvitur etiam per ſudorem ſponte obortum [44], aliquando etiam per diarhæam [45]. Curatur à popularibus frictiones validas inſtituendo, iis præcipuè in locis, ubi tubercula præmemorata deprehenduntur [46] ope aceti alliati, piperati [47], ſpiritus vini [48] inprimis ol. aliquo deſtillato remixti v. g. ſuccini [49], vel viribus Rad. Leviſtici inprægnati [50], aut ſolâ ſalivâ [51]. Alii butyrum in hunc finem eligunt [52], pinguedinem alii anſerinam, imò porcinam, prius tamen ad ignem modicum calefactam, aut liquatam [53]. (Quod remedium inprimis in adſuetis, ſœpe totam curam abſolvit, præcipuè verò repetitum, & initio morbi ſuſceptum [54], interdum minus feliciter impedit ſubſecuturos morbos [55]) Remedii inſuper loco ipſis eſt abſtinentia à cibo [56] vel ſpirituoſorum v. g. vini generoſi [57], ſpirit. Vin. cum pipere [58], aut Eſſ. abietis aſſumptio [59], & denique motus corporis vehementior, ſuſceptus curſu equeſtri vel pedeſtri aut velocius ſolum deambulando, vel laboribus [60]. Terminatur utplurimum unius, 2. 3. vel 4. dierum ſpatio [61]. Neglectô vero initio malô, nec adhibita frictione vel alia medela, excretionibus ſupra allegatis ſpontaneis etiam emanentibus, ut plurimum ſuccedunt febres intermitten-

36. Köleſéri. 37. Mollerus. 38. Genſelius. 39. Mollerus. 40. Mollerus. Genſel. Rayger. 41. Mollerus. 42. Mollerus. 43. Mollerus. 44. Mollerus. Köleſéri. Reiman. 45. Köleſéri. 46. Höferus. Conterranei. 47. Coberus. Köleſéri. 48. Köleſéri. 49. Köleſéri. 50. Conterranei. 51. Rayger. Moller. 52. Conterranei. 53. Conterranei. 54. Moller. 55. Genſelius. Conterranei. 56. Köleſéri. 57. Conterranei. 58. Conterranei. 59. Raygerus. 60. Conterranei. 61. Köleſéri. Conterranei.

tentes [62] vel continuæ [63], ipſa quoque febris hungarica [64]: vel longiſſimo interdùm tempore valetudinarium hominem relinquit [65] cum inappetentia, laſſitudine, & alvo adſtricta confli- ctantem [66]. Stata recurrendi tempora minus obſervat, ſed errores dietæ ſequitur ſupra dictos [67], hac tamen cum differentia, ut in adſuetis vel leviſſima ex occaſione eorum denuo tragœdiam ſuam ordiatur [68]. Aliis morbis non complicatur [69]. Nunquam contagioſus eſt [70]. Multo minus petechiis ſtipatur [71]. Nec, quod Höferus ex relatione quorundam hungarorum recenſet, ſc. initio neglectum, ſpretâ frictione, hominem intra triduum neci dare, experientiam adſtipulantem habet [72].

62. Reiman. Genſel. 63. Genſel. Moller. Reiman. 64. Köleſéri. 65. Köleſéri. 66. Köleſéri. Rayger. 67. Moller. 68. Reiman. 69. Genſelius. 70. Moller. Rayger. Genſelius. 71. Moller. Reiman. Conterranei. 72. Raygerus.

TRACTATIO.

EXpoſitâ Hiſtoria Morbi lubet de nomine ejus quædam prælibare: Hungaris itaque trium nationum, videlicet, Germanis, Schlavis & ſtricte ſumptis Hungaris communi nomine venit Tsömör. Nec in Tranſylvania Hungaros, Saxones & Valachos inter diverſum ſortitur nomen teſte *D. D. Köleſéri*, de cujus vocis origine tametſi certi quid determinari vix poſſit, ſi tamen conjecturæ locus, exiſtimarem ab Hungarica voce Tsomo, quæ nodum ſignificat ortum ſuum duxiſſe, vnde primitùs forte Tſomos-ér, id eſt, Nodoſum vas, vel ſimpliciter Tſomos, id eſt, Nodoſus, (ſc. morbus,) à tuberculis inſtar nodorum hoc in morbo palpabilibus, appellatus ſit, ſucceſſu verò temporis per abuſum o in ö, & ultimum s. in r. mutatum, ut nunc Tsömör audiat, licet aliqui etiam loco ö, ſimplex e. & loco Tſ. Cs. adeoque Tſemer vel Cſemer ſcribant: Et cum vox Tsömör commune nunc nomen ſit omni nauſeæ apud Hungaros, forte à nauſea cum hoc morbo ſubinde concurſante, tranſumpta demum ſit appellatio ad ſimplicem quoque vel cum aliis morbis complicatam nauſeam.

 Lati-

Latinum nomen diverſos apud ſcriptores diverſum legitur: *Coberus* quippe & *D. Vindiſch* eum Languoris Pannonici & Hungarici titulo inſigniunt, licet illi alibi quoque ſub Morbi Hungarici, Luis Pannonicæ titulo ueniat. *Wolfgangus Höferus* l. c. & *D. Joh. Paterſon Hain* pariter ſupra alleg loco, Hungaris Nauſeam eum dici exponunt. *D. D. Köleſéri* denique loco nauſeæ Scorbuti mediterranei nomen magis arriſit. Quodnam autem nunc dictorum nominum latinorum morbo huic convenientius eſſe videatur, tametſi paulo ſcrupuloſius de eo diſquirere, ſupervacaneum ipſemet cenſeam, quod in verbis faciles nos eſſe conveniat, dummodo rem eandem, diverſo licet ſub nomine complectamur; nihilominus, cum nomina ſœpe nos manuducant ad ipſarum rerum cognitionem, & ipſam naturam rei exprimant, non omni ex parte inutile fore ſpero paucis de eo diſquirere.

Ad Languoris itaque nomen quod attinet, *Coberus* quidem nullibi, quod ſciam, denominationis ſuæ rationem diſertè exprimit, niſi forte ex eo peteret, quod dicat ipſum Languorem eſſe per ſe, & non morbum *D. 1. obſ. VI. in ſcholio*, unde etiam ibidem eum definit per diſpoſitionem ad morbum. *D. Vindiſch* verò, tametſi contra Coberum fateatur affectum hunc eſſe morbum, nihilominus quod cuncta corporis humani membra vehementem in languorem conjiciendo, in eo præprimis malitiam ſuam exſerere ipſum ſcribat, languoris nomen ei competere dicit: Verum enim vero priori denominationis rationi obſtat, quod utique in hoc affectu variarum partium functiones more ſolito & ſtatui naturali conformi non exerceantur, ex quarum tamen mutato habitu rectè ad ſtatum præternaturalem & præſentiam morbi concluditur. Vel ſi forte eam ob cauſam dubitaſſet hunc affectum inter morbos referre, quod quandoque præcedere ſoleat febrim ſtrictè dictam hungaricam (quamvis *D. Vindiſch* neget ullum morbum eum inſequi, cui fundamento innixus, neſcio, nam nec ſuam tum temporis experientiam interponere, nec ad aliorum Hungarorum conſenſum ante quæſtionem motam prouocare potuit) adeoque Languor hic diſpoſitionem quandam ad illum involvat, & præcurſorem illius agat, eo ipſo quidem agnoviſſet diverſum

eſſe

esse hunc affectum, & sæpe tempore priorem illo, perperam tamen conclusisset, ipsum eo ex capite à morborum censu debere excludi, nisi hæmoptisim phtysim nonnunquam pedissequam habentem, & alios consimiles affectus pari ratione a morborum classe arcere velimus. Ad *D. Vindisch* verò rationem (ut malitiam, quam huic tribuit, mittam) sufficiet reponere. 1. Non semper languorem huic morbo familiarem molestissimum reliquorum esse symptoma, quod ex Nausea, cardialgia & anxietate præcordiorum cum hoc morbo concursante evidens esse potest. Nec 2. à molesto aliquo symptomate justam semper denominationem simplicis cujusdam morbi desumi, cùm enim simplex morbus quicunque solennia essentialia quædam juncta habeat symptomata, ex quorum Syndrome & nexu de certi alicujus morbi præsentia & nomine informamur, & non nisi in complicatis morbis, ubi pluribus affectibus familiaria phœnomena simul obversantur, ab eo, quod majorem læsionem ostendere videtur, vel magis urget, denominationem sumamus, nescio, cur in tam simplici, & ut mihi videtur, veteribus noto morbo ad aliud nomen confugere debeamus. Nauseam quod concernit, tametsi facilè subscribam *D. D. Köleséri*, eo nomine non semper compellari posse hunc morbum, quod conatus vomendi non semper adsint, reliqua verò symptomata huic morbo propria simplici Nauseæ minime adscribi queant, confido tamen Virum cæteroquin Eruditum (prout ex scriptis ejus comparet) id ipsum non indignè laturum, si ratione Scorbuti nominis diversum ab eo sentiam, partim quod Scorbutus propriè dictus, admodum rarus sit Hungaris morbus, teste *Raygero seniore in notis ad Spindleri observationes p. m.* 160. cujus verba hæc sunt: *Apud nos scorbutus valde rarus est, inprimis in indigenis & Patriæ filiis, apparent quidem quandoque symptomata scorbutica, ut maculæ in cruribus, gingipedium, sed ab alia causa proveniunt, & aliter curari desiderant, propterea nec antiscorbutica apud nos magnum merentur applausum, aut eam præstant efficaciam, qualem in vero scorbuto, inque illis locis, ubi grassatur, præstare solent:* cui ratione infrequentiæ hujus morbi *D. D. Moller* quoque & *D. Raygerus junior* suffragantur *in Respons. suis*; partim verò, quod complura symptomata scorbutum stipari solita mi-

nimè deprehendantur in hoc morbo, diversamque scorbutus indolem foveat, exempli loco esto gingivarum laxitas, cruentatio & sensim quasi in tabum resolutio, ulcera livida mali moris, maculæ scorbuticæ, ossium corruptiones, pruritus in externis partibus, dolores variarum corporis partium, non gravativi solum & tensorii, sed pungitivi, rodentes, ut plurimum vagi, lypothymiæ, paralyses, convulsiones, deliria & alia, &c. de quibus *Severin. Evgalenus libr. de scorbuto*, & *Celeb. Stahlius in Diss. sua de scorbuti & Luis venereæ differentia* conferri possunt: Scorbutus insuper contagiosus sit, morbus Tsömör minime. Nausea verò, vomitus, languor & tumores tametsi similitudinem quandam ostendere videantur, diversitatem utique non levem involvunt; Cum Nausea, Vomitus scorbuticus ex improviso sœpe oriantur, nulla præcedente causa simili occasionali ut in morbo Tsömör, nec tam salutarem effectum post se trahant, comparem illi, qui ab his excretionibus tempestivè procedentibus in hoc morbo provenit. Languor verò apud nonnullos scorbuticos tantus est teste *Eugaleno*, ut ad lypothymias proclives sint ægri, si in rectum statum sese erigere velint, cum quo tamen Hungari in hoc morbo non solum citra Lipothymiæ metum erecto corpore pedibus inniti, sed & progredi queunt. Tumores denique illorum oculis etiam usurpari possunt, qui in morbo Tsömör non nisi tactu deprehensibiles sunt teste *Geigero*, *Reimanno*.

Si jam quæ mea animi sensa de hoc mórbo, exponere fas sit, ex Historia morbi colligo, morbum Tsemer, modo simplicem esse Nauseam, modo Febrim Stomachicam Ephemeræ veterum ex cruditate & repletione ortæ analogam, adeoque *Motus extraordinarios à Natura provida* (Animam intelligo humanam, immaterialem, vitaliter agentem, & pro diversitate necessitatum atque periculorum corpori humano imminentium diversimodè, proportionatè tamen ut plurimum organa corporea impellentem,) *provocatos ad vitia primæ concoctionis* (*ex qualitate ciborum prava, vel quantitate laudabilium licet esculentorum nimia & præcipiti deglutitione cum insufficiente eorum masticatione oriunda*) *per copiosiorem humorum ad organa chylificationi velificantia affusionem vel corrigenda, vel ad expeditiorem motum facilitando*

do tandem per ſuperiora vel inferiora ex corpore eliminanda, *aut ſi cum ipſo jam ſanguine mora temporis communicata fuerint*, *celeriori per poroſas peripheriæ corporis partes tranſpreſſione attenuanda.*

Dico eſſe interdum ſimplicem Nauſeam, videlicet, dum non ſolum conatus vomendi, actu, languori membrorum & dolori capitis gravativo in hoc affectu jungitur, ſed ſi inſuper huic vomituritioni vomitus ſuperveniens vel diarhæa totum malum ſolvit, ut reliqua hunc morbum comitari ſolita phœnomena pœnitus emaneant, adeoque nullius febris complicatæ vel nauſeam excipientis ſuſpicio relinquatur.

Febris verò nonnunquam concurſum auguror ex circumſtantiis communi Medicorum ore febri adſcriptis v. g. horrore, calore, nunc pauciores, nunc plures horas durantibus, pulſu denique arteriarum febrili, cum reliquis febrilis motus conſectariis. Stomachicam verò appello febrem ex ſubjecto materiæ morbificæ primario, immitatus eos, quibus febres infantum ex lacte corrupto, vel vermibus in ventriculo nidulantibus, aut denique cruditate ciborum, occaſione adiphagiæ, ſubnatâ oriundæ ſtomachicarum ſub nomine veniunt: Eſſe autem Ventriculum primariam ſedem materiæ morbificæ vel ex eo patere poteſt, quod exonerata tempeſtivè Vomitu ſaburrâ in ventriculo contentâ totum malum paucarum horarum intervallo diſpareat, ſucceſſive tamen quandoque in maſſam ſangu. quoque derivari labem, inde ſuſpicor, quod ortis tuberculis, & æſtu incrementum ſumente ſoli vomitui non amplius cedat morbus hic, ſicut nec tali in caſu purgans propinatum totum malum tollit teſte *D. D. Mollero.* Dixi inſuper febrim hanc eſſe Ephemeræ Veterum ex cruditate ortæ affinem; Ephemeram enim eam eſſe terminus ejus intra 1. 2. treſve dies evincit, quem ſi tranſcendat, vel in continuam febrim, vel intermittentem deſinit, an etiam inſtar aliarum diariarum in hecticam vel lentam febrem nonnunquam mutetur, ex languore equidem diuturno, inappetentia cum alvo adſtricta eandem aliquando excipiente ſuſpicor, deſtitutus tamen plurium phœnomenorum febris lentæ indicia manifeſtiora exhibentium teſtimonio confidenter aſſerrere dubito. Affinitatem vero hujus cum Veterum Ephemera ex cruditate ortum ducente (de qua *Galen.* 8. *Method. Medend. c.* 5.

Ætius

Ætius tetra bibl. 2. *ferm.* 1. *c.* 68. *Alexander Trallianus l.* 12. *c.* 1. *Avicenna Canon. Medic. Lib.* IV. *Sect.* 1. *tr.* 1. *c.* 26. & *Sennert. de febrib. l.* 1. *c.* 6. agunt) innuere videntur tum caufarum prægreffarum ex ciborum qualitate vitiata, vel quantitate nimia conformitas: tum fymptomatum v. g. ructus, diftenfio ventriculi, conatus vomendi, alvus modo foluta, modo adftricta, languor corporis & dolor capitis præter febrilia phœnomena, *Vid. Sennert. c. l.* paritas, (nifi forte tubercula hoc in morbo palpabilia quifquam illi veterum ephemeræ minimè competere dicat, quæ tamen, cum ex mea fententia tendinum initia fint, à veteribus forte neglecta funt tam ftudiofè annotari, ut pote nil vel parum momenti ad morborum accuratiorem notitiam præbentia) curandi denique ratio eadem; commendabant enim vel vomitoria, vel alvum fubducentia, aut ftomachica duntaxat, pro conditione fcilicet materiæ morbificæ; Avicenna vero infuper inediam fuadet, & dicit huic febri præcipuè biliofa corpora effe obnoxia, conformiter morbo Tsömör, qui etiam cholericis vel cholerico melancholicis familiarior eft.

Dum verò uterque hic morbus definiendus mihi veniat, nullum aptius genus, utriufque morbi indoli conveniens, deprehendi, quam Motus extraordinarios, effe enim in utroque morbo motus, & quidem alios, quam pro ordinario naturæ curfu, neminem credo inficias iturum, qui fymptomata eorum perpenderit, quapropter prolixiore etiam probatione hujus fuperfedeo; id tamen non undiquaque omnibus expeditum videbitur, quod Motus hofce Naturæ, five Animæ immateriali tribuam, cujus tamen probatio cum non uni, fed pluribus momentis innitatur, ad ipforum fymptomatum enodationem, ceu oportuniorem locum, ne crambem recoquere cogar, eandem refervabo, ubi fi quantum per brevitatem fieri licuerit oftendero, à materialibus caufis phœnomena morbi proficifci non poffe, eo ipfo documentum erit ab Anima ceu altera hominis parte eadem peti debere, dum tertia pars hominis, quæ ab aliquibus in fubfidium vocari folet, magis luci veritatique fuerit afferta.

Dixi vero vitia concoctionis primæ ex qualitate ciborum prava, vel laudabilium licet efculentorum quantitate nimia & infufficiente

ente eorum maſticatione oriunda cauſam eſſe, cur Natura motus hoſce extraordinarios ſuſcipiat: Conſtat enim ex hiſtoria morbi morbum hunc non niſi errores dietæ ſectari, & contra tempeſtivè oborto vomitu vel alvi fluxu præſenter miteſcere, evidenti argumento errata dietæ, quatenùs digeſtionem promptam eludunt, conſtituere debere non ſolum occaſionalem, ſed ſimul continentem cauſam hujus morbi: turbari verò digeſtionis negotium ab erratis iis in Hiſtoria morbi allegatis, paucis impræſentiarum probandum erit, 1. itaque Qualitatis ratione, ſuppono ceu notum à poſteriori, cibos æquali quantitate aſſumptos, alios facilioris eſſe digeſtionis, alios magis refractarios ſeſe gerere, ex horum verò cenſu pinguia quoque eſſe, quæ ſive oleoſa ſua ramoſitate, ſalinas menſtrui particulas obtundendo & in motu præpediendo, aquoſas verò ab intimiore ſui ingreſſu arcendo, ſive denique tonum ventriculi aliqua ex parte relaxando agant, fruſtrari ſæpe deprehenduntur concoctionem, jam, cum caro vervecina & ſuilla comuniter copioſa pinguedine luxuriare ſoleant, evidens eſſe arbitror, cur eædem quoque præ aliis cibis difficilius admittant concoctionem, idque tanto magis, quo avidius ingeſtæ fuerint, uti enim lœnocinium guſtus vel fames prægreſſa hujuſmodi aviditatis ſæpenumero authores, raròlongiorem maſticationi concedunt moram, ita non probe præmanſas carnes has tanto difficilius etiam in ventriculo reſolutionem ſubire debere ex mox dicendis conſtabit. Quantitatem vero nimiam 2. ciborum etiam alias facilè concoctioni auſcultantium, ingens momentum habere ad fruſtrandam concoctionem, præter veritatem à poſteriori, à priori quoque confirmari videtur ex eo, quod in omni reſolutione mixtorum, certa proportio intercedere debeat, menſtruum inter, & corpora reſolvenda, non ſolum ratione qualitatis, ſed & quantitatis, unde & in reſolutione ciborum, quocunque tandem nomine eandem exprimere placeat, idem obtinere debere, probabile eſt, tollitur autem proportio hæc quantitatis, menſtruum inter ventriculi & cibos reſoluendos in ingluvie & adiphagia, quare & digeſtionem labefactari neceſſe eſſe ſana docet ratio. Maſticatio verò 3. uti ritè & ſufficienter inſtituta duriores ciborum partes diſcerpendo, comminuendo, ſalivalemque humo-

 rem

rem intimius cum aëre iis immiſcendo non uno nomine reſolutioni ciborum favet, ita inſufficientem, brevem, minus præparatos, & magis refractarios concoctioni tradere cibos eodem ex fundamento veroſimile eſt. Monendum hic duco *Coberum* non ſolum à cibis, ſed & aquis inſalubribus *D.* I. *obſ.* VII. A vini immoderato uſu *D.* I. *obſ.* VIII. Ex ira *D.* I. *obſ.* IX. Ab Aëre Hungarico *D.* I. *obſ.* X. & à vigiliis *D.* II. *obſ.* I. languorem ſuum hungaricum deducere: Tametſi verò in dubium vocare nolim, cauſas haſce inducere potuiſſe languorem, pendeo tamen animo, an non ſub languore ejus has cauſas excipiente febris vulgo dicta hungarica, quam ſœpe cum morbo Csömör confundit, vel alia febris ephemeræ ſpecies latuerit, cum notum ſit languorem tam Febrim Hungaricam, quam Ephemeras comitari, & non rarò Ephemeras ab ira, ſpirituoſis potulentis, feruore aëris nimio, vel tranſpiratione impedita (quæ ſi ullibi, ſane in Hungaria familiaris, imò quotidiana eſt, cum æſtate fervidiſſimum licet diei tempus præceſſerit, ſub noctem tamen frigidior aëris ſit conſtitutio,) vigiliis denique natales ſuos ducere; aut ſi utiquè morbus Csömör fuerit, dubium an non ciborum quoque concurſus acceſſerit, cum in caſtris vix non quotidie circa hos delinquatur, quo ſenſu etiam *Höferi in Herc. Med.* & *D. Paterſon Hain in Miſc. N. C. loc. cit.* accipienda eſſe arbitror verba, dum uterque præter cibos à potu quoque morbum hunc ortum ſumere ſcribit. Cur autem à ſupra memoratis Coberi cauſis & potu non proficiſci hunc morbum credam, inducor ex eo, quod nec *D. Raygerus*, *Mollerus*, *Genſelius*, *Reimannus*, *Bacſmegyi* mentionem harum cauſarum ullam faciant, nec me unquam in Hungaria eas ob cauſas quenquam morbum hunc incurriſſe recorder, nec ab aliis conterraneis certi quid ea de re expiſcari potuerim.

Dixi præterea in definitione data, ſcopos naturæ præfixos eſſe in Motibus hiſce extraordinariis adornandis, ut directione ſanguinis copioſius verſus interioria augeat ſecretionem humorum chylificationi inſervientium, ad vitia illa concoctionis vel corrigenda, vel ſolum ad expeditiorem motum prædiſponenda, quò ſubſequis tandem motibus excretoriis ſive per ſuperiora, ſive inferiora tanto promptius obſequantur, & ſic feliciter è corpore

pore eliminentur: Esse enim hic peculiarem talem directionem humorum ab externis ad interna sensus tensivus & gravativus artuum, non minus horror testantur, de quibus inferius: augeri verò secretionem à copiosiori humorum collectione circa internas partes vel inde elucescere potest, quod copiosiori sanguine distenta magis vasorum, inprimis arteriarum latera, utique patentiores quoque reddant poros & orificia vasorum lateralium in organis secretoriis, per quæ magis hiantia copiosiorem quoque fieri debere secretionem, sanæ rationi obvium est. Eo ipso autem dum ob majorem secretionem humorum salivalium, ex ventriculi itidem glandulis & denique pancreate & hepate major fit affusio humorum menstrualium, facile quoque intellectu est, cœptam antehac digestionem sub hisce circumstantiis absolvi, adeoque vitia concoctionis corrigi debere, aut si cruditates hæ adeo difficiles concoctu sint, ut non nisi longiore mora demum superari & emendari queant, diuturniori verò hujusmodi correctioni Natura insudare nolit, palam est, ad minimum abstergendis quasi iis & lubricandis, vehiculi denique loco commodam locare operam hanc copiosiorem humorum affusionem. Præter hos verò humorum directorios, alios quoque excretorios nonnunquam ciere motus Naturam ad vitia primarum viarum sive per superiora, sive inferiora proturbanda & ex corpore proscribenda, vomitus & diarhæa testantur, quibus initio ritè succedentibus brevi victas dare manus morbus assolet. In sanguinem autem mora temporis indigestus chylus delatus, ne cum aliis sanguinis moleculis per subtilissimos capillarium vasorum mæandros pressus obstructionibus hinc inde facile ansam præbeat, huic quoque occurrere providam Naturam dixi, transpressione fortiore, celeriori, & frequentiori sangvinis per porosas peripheriæ partes, uti enim sub æstu febrili fortius & celerius circulari sanguinem per habitum externum corporis vix quisquam amplius hoc tempore inficias ibit, ita hoc eodem motu fortiori attenuari sanguinem, & cum eo indigestas quoque chyli moleculas discerpi & subtilisari debere, necessarium consequens est.

Hactenus de Nomine & Definitione, jam ad ipsorum phœnomenorum in hoc morbo obviorum enodationem transitum facio. Prægressa itaque *ciborum* vitia, excipere solet *fastidium* eorum, quod

in plerisque tantum est, ut non solum sine peculiari difficultate & renitentia eosdem deglutire, sed ut conterraneorum quidam suo ipsius exemplo mihi fidem fecit, ne odorem quidem perferre, imò nec oculis sine singulari quadam animi aversatione contemplari possint, idque non modo durante morbo, sed morbo etiam jam profligato, imò aliquando per quadrantem anni & amplius post superatum morbum: fastidium hocce animæ adscribendum esse, uti à plerisque omnibus assensum mihi polliceor, perpendentibus fastidium & aversationem, involvere voluntatem aliquam quasi negativam, quam corpori tribuere à sana ratione alienum esset, ita tamen nova moveri posset quæstio, utrum anima hic se se active habeat, vel passive, id est, an non ob ventriculi fibrillas nerveas à materia morbifica sive pondere, sive alia quacunque ratione mechanica irritatas, vellicatas, verbo, certo modo affectas in fastidium trahatur, prout ab objectis externis organa sensoria afficientibus in sensum & perceptionem cietur? Ego priori suffragor, hisce ut alias mittam, inductus rationibus, quod cum fastidio ciborum non semper sensum aliquem gravativum, vel quemcunque alium ventriculi concurrere observent ægri, & quod palmarium, exonerato licet ventriculo à contentis suis, nec vestigiis ullis morbi amplius relictis, tamen in longum tempus protrahatur fastidium, manifesto indicio non à materia morbificia passivè in hanc aversationem compelli naturam; sed potius activè cibos eos aversari, à quibus novos sibi parari labores metuit, idque tam diu, donec sensim sensimque excusso vanido metu eos denuo appetat, eadem sc. ratione, qua complures cerevisiam vel quæcunque alia vehiculi loco cum purgantibus data in longum tempus fastidiunt.

Sensum Ventriculi tensivum & gravativum, non à sola copia ingestorum deduco, cum etiam semisaturis, adeoque necdum tanta mole infarctis, quæ ventriculi latera & distendat nimium & gravet, obtingat: nec à præcipiti ciborum deglutitione eum evenire suspicor, quod longè etiam à pastu adeoque sensu insolito ab impetu deglutitionis profecto jam pridem cessante tamen observetur, supponunt nempe nonnulli ventriculum, qui brevi post pastum distentus est, cum successiva chimi ad intestina propulsione arctari, quod utique ex dissectione cadaverum longè

gè vel brevi post pastum demortuorum, non minus vivisectionibus animalium diverso tempore susceptis, palam est; ex quo inferunt, si in contractum ventriculum cibi solito impetuosius intrudantur, ob insolitam vim, renitentiam majorem ventriculi oriri adversus ingesta, unde tensio & gravitas, hos tamen premit jam allegata ratio, ut aliam mittam, qua sequi deberet ad primi mox boli præcipitem deglutitionem hunc sensum oriri, qui tamen non nisi jam semisaturis evenit: quibus persuadeor, ut potius ob æstimationem noxiæ, vel molestæ materiæ præsentaneam concoctionem frustrantis, à Natura renitentiam hanc ventriculi cieri credam, à qua demum sensus ille ortum sumat.

Ab eadem activa ventriculi renitentia, vel ut magis perspicuè exprimam, motu tonico ventriculi à Natura aucto dependere dico & *Anxietatem præcordiorum inquietudine comitatam*, & *conatus vomendi* & *ipsum vomitum*, sive copia ingestorum & expansiva eorum inflatio simul concurrat, sive minus, & parva ingestorum quantitas præsto sit: Natura enim videns sibi objici novas difficultates circa concoctionem, breviori viâ, sc. per Vomitum sese oneribus hisce expedire mavult, quam longiori mora concoctioni eorum difficili studere, præprimis cum damnum ab ejectione assumptorum metuendum facilè reparabile sit per magis conducibilia fercula, hinc in iis subjectis, qui ad vomitum faciles, aucto superiora versus, contrario naturali, motu constrictorio ventriculi, in consensum etiam diaphragmatis motum descensorium associando, superius verò orificium ventriculi relaxando, non solum conatus vomendi, sed si materia mobilis sit, vomitus quoque feliciter ciet: In aliis verò, quorum vel in genere indoles segnior, negligentior, vel solum ad Vomitum minùs proclivis, aut omnes hujusmodi renitentes motus omittit, solo fastidio & aversatione ciborum, à quibus vitia cumulari metuit concoctionis, contenta; aut languidos duntaxat motus instituit, sensum gravativum, tensivum exhibentes: Anxietates verò præcordiorum in specie, si ingestorum copia & inflatio concurrat, dico partim à distentis, per contenta, ventriculi fibris, partim harum erga materiam renisu dependere, unde auctus dolor anxios & inquietos reddit ægros; à sola enim distensione ventriculi per materiam in eo-

dem contentam non oriri inde ſuſpicor, quod ſœpe nimium quantum etiam tumefacto ſtomacho, minus tamen anxius ſentiatur dolor: ſi autem pauca ſit materia præſens, & tamen ab his cauſis eveniat anxietas præcordiorum, fieri id dico à conſtrictis undiquaque fortius ventriculi lateribus, & materiæ ventriculo incluſæ (inprimis necdum probè diſſolutæ) quali quali reniſu, quo mutuo fortiori affrictu auctus dolor, pari ratione moleſtiam ægro, & hinc inquietudinem infert: non proficiſci verò motus hoſce vomibundos & cardialgicos à materia morbifica phyſico quodam cauſandi modo, ſc. vel copia ſua gravando, aut acrimoniâ rodendo, ſtimulando ventriculi latera, inde evidens eſſe puto, quod hæc etiam citra inſignem ingeſtorum copiam eveniant, ſuſpicionem verò ſtimuli amovent aſſumpta ſœpe nîl minus, quam vel acrimonia prædita, vel ullius alterius efficaciæ, quæ contractionem ventriculi phyſica quadam ratione inducere poſſet: teſtis eſt caro vervecina, ſuilla, placentæ cum butyro frixæ, panis recens tepidus butyro inunctus, à quo poſtremo, conterraneus hujas præſentiſſimè morbum Csömör ſeſe incurrere mihi aſſeverabat, niſi forte rancidam acrimoniam hic quiſquam incuſare vellet, cui tamen difficile probatu eſſet tam brevi temporis mora v. g. butyrum, lardum recens &c. in rancorem abire. Ut adeo ſanæ rationi magis conſentaneum eſſe videatur, Naturam motus hoſce activè ſuſcipere, non ſtimulo aliquo moleſto inpulſam, ſed propter æſtimationem materiæ noxiæ vel moleſtæ concoctioni, à qua proinde motibus hiſce ſeſe liberare ſatagat.

Ructus nîl aliud ſunt, quam flatuum ex reſolutione ciborum in ventriculo inſufficiente prognatorum, per conſtricta ventriculi latera, relaxato orificio ejuſdem ſuperiori, expulſio. Pari ratione *Inflatio abdominis torminoſa* flatibus originem debet, qui diſtendendo inteſtina abdomen in majorem molem elevant, ſimul verò dum contranitentibus ſive conſtrictis inteſtinorum fibris ab uno inteſtini loco in alium propelluntur (inprimis ſi à fermenteſcente acri quadam materia producti ſint) torminoſis paſſionibus viam ſternunt.

Cum nunc memoratis ſymptomatibus primarum viarum, vel etiam ſine his & ſolo cum faſtidio ciborum complicatus *Lan-*

guor

guor atque lassitudo membrorum, uti inpotentiam quandam, sive minores in movendis artubus vires involvit, ita spontaneam hic potius remissionem virium Naturæ circa movendos musculos, subesse, quam actualem quandam impotentiam, realem virium defectum supponentem credo, quod videlicet, alii minus tenera animi indole præditi, obfirmato quasi animo motus corporis vehementiores v. g. cursu, laboribus &c. suscipiendo, membrorum hunc languorem eludant, qui si actuali virium defectui ortum deberet, tantum abest, ut motibus his fortioribus superari posset, ut potius magis magisque vires prosterni deberent; remittere verò Naturam ab intensione suarum virium circa motus voluntarios eum ob finem probabile est, ne videlicet vires suas, nunc circa actiones vitales magis necessarias in externis prodigat.

Sensum gravativum artuum & tractorium dorsi, ut & sensum oneris cujusdam delabentis ad extrema manuum, derivo à musculorum in artubus & dorso strictura tonica successivè magis aucta, ob quam cum sanguis per arterias advectus tanta copia in porosas musculorum partes non admittitur, à tergo verò pulsu urgente sanguis pro ingressu suo facilitando adversus strictas ita porosas partes nititur, ex hoc sanguinis nisu, & fibrarum muscularium reactione, atque repressione sanguinis, nascitur sensus gravativus, ut & tractorius, qui, si à scapulis & dorso initium fiat stricturæ hujus tonicæ auctioris, & versus extrema manuum successivè desinat, æmulatur delabentis cujusdam oneris versus extremitatem manuum sensum: Concurrere verò cum sensu gravativo artuum stricturam tonicam auctiorem, tum manifestus pallor ita correptorum, secundum conterranei confessionem, tum ipse sensus dorsi & scapularum tractorius evincit; quæri tamen meritò hic posset, utrum strictura hæc consensualis sit cum stomacho, intermediis nervis, vel citra ullam spasmi ex ventriculo, cum fibris nerveis artuum communicationem accidat, & si hoc, an revera materia quædam stimulando, vel quoquomodo afficiendo fibras musculares artuum, causa hujus motus tonici aucti sit, vel citra ullam proportionatæ materiæ suspicionem eveniat? Ex ventriculo sane consensualiter per nervos stricturam hanc non proficisci, testatur id, quod nul-

lis

lis etiam molestiis circa ventriculum affectis, (nisi quis forte fastidium ciborum eo annumerare vellet, de quo tamen supra) eveniat: materiæ verò artus stimulantis absentiam id arguere mihi videtur, quod materia hæc vel ante commissos dietæ errores in sanguine jam præexstitisse hoc pacto admittenda sit, vel quod ex ventriculi demum cruditatibus in sanguinem derivatis, cum eò ad musculos deferatur; prius refellit strictura harum partium, non nisi errores dietæ sectans; posterius partim materiæ ventriculo inclusæ conditio sœpe stimulationi inepta, partim stricturæ hujus in artubus præsentia, antequam cruditates ventriculi cum sanguine comunicatas esse probabile fit, nam primo mox morbi cum ingressu sensus tensorius, tractorius, gravativus sese exerit, quo tempore cruditates ventriculi jam in sanguinem delatas esse, illud disvadet, credam, quod vomitu initio sponte superveniente vel arte provocato brevi tota symptomatum cohors evanescat, quæ si sanguini illata labes jam fuisset, tam præsenter minimè excretione hâc dissipari posset, ut adeo veritati proximius esse videatur, stricturam hanc sponte naturæ institui, ut non admissa in ambitu corporis ordinaria quantitate sanguinis, tanto copiosius circa interna viscera cumuletur, pro facilitanda secretione humorum in internis partibus, de qua superius.

Confirmat hanc circa internas partes sanguinis regurgitationem *dolor capitis gravativus*, cum gravitate artuum concursans, non admisso enim per peripheriam corporis sufficiente sanguine, internè cumulatus distendit solito magis vasa sanguifera, uti alibi, ita etiam in capite, à qua distensione, molesta ponderis quasi cujusdam oritur sensatio, unde & dolorem hunc magis profundè, & internè sentiri Conterraneus mihi asseveravit.

Pandiculationes, & *oscitationes*, voluntarios judico esse motus, susceptos ab ægris, ad declinandum sensum gravativum coporis, à cujus molestia, ut & obtusos reliquos sensus & cogitationes *displicentiam* quoque *animi* derivo.

Torpor sensuum & *cogitationum*, *propensio in somnum* sunt me judice remissiones spontaneæ activitatis Naturæ circa sensuum & rationis exercitium, ne videlicet distrahat vires suas pluribus objectis & actionibus, nunc præcipuè circa concoctionem primam in-

impendendas, velut in ſano quoque ſtatu poſt cibum, inprimis paulo largiorem (niſi contraria conſuetudo interceſſerit) obſervamus proclivitatem in nobis, majorem modo, modo minorem, ad ſomnum capeſſendum, rationiſve & ſenſuum exercitio tantisper vacandi, quem torporem & in ſomnum propenſionem brevi poſt paſtum nonnulli equidem derivant à chylo ſanguini infuſo, qui ſanguini junctus hujus molem augeat, adeoque vaſa corticalia cerebri magis diſtendendo fibrillas medullares comprimat, ut hinc ſpiritus animales minus debitè influere poſſint in eas, premit tamen hanc hypotheſim illa difficultas, quod 2. vel 3. horis poſt paſtum, dum copioſiore jam chylo ſanguis turget, hæc proclivitas ad ſomnum minus urgeat, quod tamen ex hac ſententia neceſſario fluere deberet.

Inappetentia, uti pariter voluntatis quendam diſſenſum circa aſſumendos cibos indigitat, ita Naturæ eam meritò in accepto fero, quæ ultro ob jam præſentia vitia circa digeſtionem, novorum ciborum appetitum negligit, ne videlicet, horum uſu concoctionis negotium tanto magis gravet, & intempeſtivè interturbet.

Horror motus tonici in peripheria corporis augmentum ſupponit, *vid. Cel. Stahlii Diſſ. de motu tonico vitali*, quô conſtrictis poroſis partibus ſanguinis tranſitus intercluditur, & hinc cum ſuccuſſatione corporis, frigoris quidam incurſantis ſenſus inducitur. *Calor* verò ab eodem motu tonico in peripheria corporis relaxato provenit, ob quem admiſſus copioſus in poroſas peripheriæ partes ſanguis ſuo tranſitu caloris ſenſationem fibrillis nerveis inprimit, idque tanto magis, quô *aucta ſimul pulſus energia & celeritate cum frequentia*, majori vi per eaſdem transprimitur, qui tandem *Venis* copioſior exceptus eas *magis turgere facit*. Hæc nunc dicta febrilia ſymptomata, videlicet, frigidum horrorem, calorem, pulſum febrilem, ſi quis ab indigeſtis chyli moleculis ſanguini infuſis accerſere velit, quæ in extremis capillaribus arteriis peripheriæ corporis ob craſſitiem hærendo, liberum ſanguinis tranſitum in venas impediant, & ob retardatum ſic motum frigoris & horripilationis ſenſum inferant, iis verò tandem pluribus à tergo prementibus cordis inpulſibus reſolutis, ob liberiorem in venas tranſitum & per eas

 pro-

progressum caloris ortui ansam præbeant, per me quidem licebit, ut suo abundet sensu, obstant tamen varia, quo minus huic sententiæ subscribere possim, ut alia mittam, dico solum, ex hac hypothesi concipiendam esse obstructionem, si non omnium, tamen plurimorum capillarium vasorum in extremo habitu (ob frigoris sensationem universalem,) quâ durante observari necesse esset non solum tubercula plurima in superficie cutis, inflammatoria quasi, sed cum ob obstructas sic extremitates vasorum, in vicinis eorum productionibus sanguis cumularetur à nova semper expressione sanguinis sub cordis systole, adeoque vasa magis dilatarentur, pulsus etiam ob arterias magis distentas v. g. in carpo manuum, magnus deprehendi deberet, quorum tamen nihil sub frigore observatur, & cum circa extremitates obstructas magisque sanguine repletas sub systole cordis major oriatur particularum sanguinis attritus erga vasa, major quoque ex eadem hypothesi calor illic oriri deberet, non frigus; hac autem de frigore præfiguratione cadente, etiam reliqua de calore lubrico innitentur fundamento; Vel si cui ad acrimoniam chyli particularum confugere volupe esset, à qua phœnomena hæc derivanda censeret, is mox inpingeret in materiæ morbificæ conditionem, quæ sœpe ab acrimonia proportionatâ fovenda aliena est; Ut adeo verosimilius mihi videatur sub horrore, sponte naturæ, sine stimulo aliquo, aut obstructione, motum tonicum in peripheria corporis augeri pro excludendo sic sanguine ab externis partibus, & contra magis cumulando in internis ad augendas secretiones abstergendis vitiis primarum viarum inservientes; sub calore verò remitti eundem tonum, ut chylosæ indigestæ particulæ in habitu externo attenuentur, prout supra jam monitum fuit.

Incrementum doloris capitis sub calore, & mutatio gravativi in ardentem, pulsatorium, nonnunquam vibrativum, lancinatorium, consectarium est distensionis majoris vasorum sanguiferorum, & porosarum partium in capite, admisso quippe in externas capitis partes copiosiori sanguine propter relaxatum motum tonicum, non solum partes continentes magis distenduntur, sed & aucto cordis motu fortius impulsus sanguis, majorem caloris sensum imprimit, unde *dolor ardens*, cumque vasa arteriosa sub

hisce

hisce conditionibus magis solito distenta singulis momentis pulsus novum impetum per sanguinem à corde recipiant, nil mirum *pulsatorium* sentiri dolorem; *vibrativum* verò & *lancinatorium* subinde intercursantem evenire suspicor, si singulares vel pauciores tantum fibrillæ huic à sanguine distensioni spasticâ quasi momentaneâ tensione reluctantur & renituntur, ob quarum tensionem, & sanguinis fortiorem impulsum hic molestissimus dolor provocatur.

Noctes inquietæ sunt partim ob caloris, maximè tamen doloris capitis molestiam.

Alvum adstrictam, (quam ex ordine symptomatum in historia morbi recensitorum durante calore evenire suppono, retinui verò ordinem sese invicem excipientium symptomatum *D. D. Köleséri*, & non nisi hinc inde plura ab aliis comunicata vel deprompta suis locis inserui) oriri existimo sponte naturæ, dum enim ob redundantem successivè in sanguinis massam indigestum chylum, Natura versus peripheriam corporis humores dirigit, ut ibidem transpressione per porosas partes attenuetur, resolvatur, circa interna verò viscera motum tonicum auget, ut hic exclusi, eo tanto copiosius impellantur, fit, ut in minori copia ad intestina admissus sanguis minorem etiam quantitatem mucaginosæ materiæ eo exoneret, ob cujus defectum contenta minus commodè per intestinorum canalem provolvuntur & hinc segnius longè ad exitum promoventur; Non secus atque in aliis febrilibus morbis, in quibus natura ad peripheriam corporis humores pellit, ut ibidem quidquam heterogenei ex iis vel deponat, vel ex corpore pœnitus proscribat, non urinæ solum proventum minuit, sed & alvum eadem ratione claudit.

Tuberculorum durorum phœnomenon priusquam enodem, ante omnia de subjecto, quod nodos hosce constituit, disquirendum erit, videlicet an glandulæ tumefactæ, vel vasa arteriosa, venosa, lymphatica, nervi, aut denique musculorum quædam partes hos nodos forment? Glandulas esse ea de causa minus verosimile est, quod vel cutaneæ esse deberent, vel subcutaneæ, illæ esse nequeunt, quod non solum non probabile videatur eas in tam magnam molem, spatio aliquot horarum assurgere, simulque in-

 durari

durari posse, sed insuper visum necessario incurrere deberent, cum tamen nodi hi oculos subterfugiant, & non nisi tactu deprehendi queant. Hæ verò utique de genere conglobatarum esse deberent, quales tamen iis in locis, in quibus nodi comparent, v. g. (ut alias mittam partes) prope carpum in externo latere manus supra radium minime deprehenduntur. Nec arteriis vel venis nodi hi ulla cum veritatis specie tribui possunt, quod præter complures alias difficultates, tumor horum vasorum non nisi mollis esse possit, velut in anevrismate & varice, nodi autem hi duri sunt. Multo minus pro vasis lymphaticis verosimilis ulla militat ratio, tametsi enim facile forte in tumorem assurgere possent juxta valvulas, tam subito tamen indurari contentam lympham, & vasa ipsa tantum robur adipisci posse, ut fortem Hungarorum frictionem sine disruptione sustinere queant, vix quisquam admiserit. Nervos supponere velle, esset contra eorum naturam, qui vel compressi aut ligati non intumescunt: proximius itaque ad veritatem me accessurum confido, si subjectum horum nodorum eam cumprimis musculorum extremam constituam partem, quæ initium tendini præbet, id quod suadere mihi videtur tum locus in genere nodorum, deprehenduntur enim in musculoso tendinosis partibus nostri corporis, innuentibus hoc *D. Bacsmegyi*, *Conterraneis*, ex parte *Geigero*, *Reimanno*, tum in specie nodi illi notissimi circa carpos manuum, quos veluti reliquias ab hoc morbo sub nodorum forma, conterranei olim sæpius ab eodem vexati, mihi in manu sua ostenderunt, hi enim nil aliud sunt, quam musculorum pollicis extensorum extrema in tendines jamjam terminatura, quæ etiam in sano statu & non solum apud Hungaros, sed omnes peregrinos quoque tactui nodos æmulantur, atque quisque in manu sua eosdem, videlicet 1. vel 2. pollices transversos supra carpum in externo latere manus, supra radium (scilicet è regione pollicis) offendere potest, si paulo durius premendo ducat ver. gr. pollicem alterius manûs nonnihil à carpo versus flexuram cubiti; id tamen monuerunt Conterranei hos nodos sub morbo Csömör majores evadere. Notandum insuper duco, iisdem Conterraneis docentibus nodos palpabiles non ubique in eodem subjecto eandem habere magnitudinem, sed alios magis,

alios

alios minus protuberare, unde aliqui etiam non nisi hos nodos, circa carpos manuum & spinam dorsi occurrentes, mihi nominare poterant. 2. Quod nodi non mox initio morbi appareant ita increti, sed post complures demum horas, quod *D. D. Moller* etiam innuere videtur, dum dicit vomitus salutares esse, si ab initio mox morbi contingant, antequam nodi appareant & æstus incrementum sumat, ut adeo non nisi sub æstu eos increscere probabile sit; Quibus præmissis facilè conceptu esse arbitror tubercula hæc ea ratione efformari, quatenus extrema fibrarum muscularium in tendines terminantia sub æstu magis distenduntur, quæ cum alias etiam & majorem duritiem, & pressa majorem dolorem, quam medius musculorum venter exhibeant, nil mirum dura hoc in morbo quoque apparere & fortiter pressa exquisitum dolorem ciere. Non difficilis etiam esse potest ratio, cur pro diversitate subjectorum majora vel minora deprehendantur hæc tubercula? quod videlicet pro ratione ætatis, magnitudinis personarum, & temperamentorum magis vel minus torosæ esse soleant musculorum fibræ. Cur verò in iis majora tubercula deprehendantur, qui sæpius frictione morbum hunc profligarunt, in præsens non determinabo, cum nesciam an etiam extra morbum majores nodos exhibeant, in iis enim, qui in manu nodos mihi ostenderunt, modo æquales meis, modo majores erant, differentiæ ratio tamen illicò patebat, quod hi torosiores etiam me fuerint. Nec tubercula circa tempora impræsentiarum explicanda in me suscipiam, cum alii eadem negarint, alii qui in nonnullis ea deprehendi audiverunt, locum in specie certo determinare non potuerint, an videlicet superius prope bregmatis ossa, vel alibi observentur, qua de causa certi quid elicere mihi non licuit: Ex hac mea tuberculorum explicatione justâ consequentiâ inferre quis posset, tubercula hæc in aliis quoque morbis & in aliis regionibus deprehendi debere, cui utique non refragabor, tanto quidem minus, quod *D. D. Reiman* scribat D. matrem suam lumbagine rheumatica detentam cum horrore prægresso & calore insigniori ostendisse in dorso palpantibus similes protuberantias. *D. D. Gensel* verò testetur se in Italia quoque aliquoties vidisse hujusmodi nodos, licet in quibus morbis, non commemoret. Quod

verò hactenus non observati sint paulo curiosius, suspicor inde provenisse, quod frictionis usus tantus hodie nom amplius vigeat, à Veteribus verò frequentius frictionibus utentibus sponte illorum neglecti sint annotari.

Hactenus paulo prolixius explicationem dedi Symptomatum morbum hunc concomitantium, subnectam brevibus reliquorum præcipuorum phœnomenorum in historia enarratorum enodationem.

Cur itaque *famelici*, *& post prægressum jejunium*, *homines frequentius huic morbo obnoxii fiant?* evidentem arbitrór esse causam, quod hi ipsi tanto procliviores sint ad excedendos temperantiæ limites, latrans quippe stomachus rarò patitur sibi præscribi leges, unde vel præcipiti ingurgitatione, vel mole nimia laudabililium aut difficilium etiam concoctu ciborum facile ventriculum onerant, fomitemque huic morbo succendunt.

Quod cholerico & cholerico melancholico temperamento familiarior sit hic morbus, tribuo indoli animi eorum, hi ipsi enim, uti circa moralia non patiuntur facilè impunè objici sibi impedimenta, omnesque nervos ocyus intendunt ad amolienda ea, ita pari quoque ratione sese gerunt circa actiones vitales, eadem enim anima est, quæ rationales & quæ vitales perpetrat actiones, unde hæc ipsa temperamenta quoque in genere febribus magis obnoxia sunt, teste *Cel. Stahlio in Diss. sua de febris historia in genere.*

Quod peregrini in Hungaria commorantes nunquam vel solum rarissimè corripiantur hoc morbo, mirum videbitur iis, qui Goberi scripta evolverunt, is enim morbo huic plurium militum in Hungaria mortem, quam qui hostilibus ceciderunt armis, adscribit, videtur tamen in eo confudisse febrim strictè dictam hungaricam cum hoc morbo, nam illa utique non solum familiarior est peregrinis quam indigenis, innuentibus id *D. Mollero*, *Raygero*, sed deleterior quoque illis præ his, *teste D. Mollero.* Non diffiteor interim, sœpius sanè febrim sic dictam hungaricam morbo huic vestigia legere posse in castris, cum non solum commodissima illic occasio sit suscitando huic morbo (& quidem peregrinis, si non major, cum ipsimet non facilè extra castra divagentur pro more Hungarorum, ut magis salu-

502.

ſalubria conquirere poſſint edulia, tamen æqualis) qui demum neglectus, præcipuè aliis cauſis ſimul concurrentibus in febrim illam degeneret peregrinis inprimis periculoſam; verum ipſemet *D. Köleſéri* id indigitare videatur *in Præfatione ſui tract. de Scorb. Medit.* Ut adeo de infrequentia hujus morbi dicta ſumenda exiſtimem non niſi de illis peregrinis, qui in Civitatibus agunt, hi enim cum forte in cibis majorem temperantiam ſectentur, quam Hungari ibidem nati, & hinc minus frequentem fomitem ſuppeditent huic morbo, rarius etiam eidem obnoxii vivunt, aut ſi æque intemperantes eſſent, & tamen rarius eodem corriperentur, adſcriberem id peculiari Hungarorum indoli præ aliis gentibus, quod ſicut alias in moralibus facilè offendi ſoleant, ita nec in vitalibus facilè ferant ullas moleſtias, qualis animi habitus cum in peregrinis non adſit, facilius etiam vitia concoctionis tollerent.

Quæ duo, videlicet temperantiæ ſtudium majus & animi mores magis compoſiti, cum apud *Germanicæ* & *Schlavonicæ Nationis Hungaros*, niſi fallor, deprehendantur, iis etiam ea de cauſa *rarius evenire morbum hunc* auguror, *quam ſtrictè dictis Hungaris*.

Cur verò in illis, *qui ſœpius morbum hunc perpeſſi* vel *ob leves dietæ errores repullulet?* cum materiæ minus proportionata hic ſubſit conditio, longè verius credo hanc repullulandi proclivitatem Naturæ æſtimationi adſcribi poſſe, quam cuicunque tandem materiali vitio, quæ cum ſœpius circa digeſtionem primam moleſtias paſſa ſit, eas verò ſive vomibundis, ſive alvinis excretionibus, aut denique tranſpreſſione per poroſas partes auſpicatò ſuperavit, non modo cautior indè facta vel à levioribus erroribus dietæ ſibi metuit, ſed etiam eandem motuum repetit ſcenam, ut in herba adhuc quaſi ſuffocet, & præcaveat ulteriora damna: Tela enim prævifa minus nocent.

Cur verò initio neglecto malo, nec adhibita ulla medicatione, ſpontaneis etiam excretionibus emanentibus febres intermittentes vel continuæ ſuccedant? ratione febrium intermittentium quidem manifeſtus intercedit nexus, inter cauſam materialem illarum & hujus morbi, cum enim utrique hi morbi circa primas vias collectas cruditates pro cauſa primaria habere ſoleant, facilè reliquiæ hujus morbi, illas provocare poterunt. In continuas

verò

verò & inprimis febrim hungaricam transformationem hujus morbi, non quidem unicè ab hac cauſa materiali primarum viarum derivandam eſſe exiſtimo, ſed concurrere eo tum alias quoque cauſas ſuſpicor, v. g. ex tranſpiratione ſive ante morbum, vel ſub hujus morbi febrilibus motibus ſuppreſſæ, collectas ſubtiles ſalino ſulphureas acres particulas, quæ cum agiliſſimi motus & certo reſpectu fermentativo putredinoſæ efficaciæ ſint, facilè inde continuis aut ipſi febri hungaricæ materialis fomes ſuppeditari poteſt, prout videmus alias ephemerarum ſpecies ob ſudorem & tranſpirationem cohibitam in continuas putres degenerare. *Vid. Foreſtus l.* 1. *de febr. ephem. obſ.* 3. *in ſcholio.* In aliis verò cum laſſitudo, inappetentia & alvus adſtricta remanere ſcribantur, equidem ea moveor ſuſpicione, quod fortè alia ſymptomata ſimul concurrant, & febricula quædam lenta ſubſit, ſi tamen non niſi hæc allegata eſſent, indicium foret Naturam tædio quaſi captam eſſe ad vegetiores denuo motus ſuſcipiendos pro expugnandis vitiis illis circa concoctionem, eo quod prioribus ſuis conatibus operæ pretium non fecerit ob refractariam materiæ conditionem, unde jam non niſi ſucceſſivæ correctioni materiæ ſtudeat, & ne nova ſibi impedimenta objiciantur, ſponte averſetur novorum ciborum ingeſtionem, ſimul verò ab activitate circa movendos artus remittat, ut illi ſuæ intentioni tanto majori ſtudio non diſtractis viribus incumbere poſſit, unde *Laſſitudo* & *Inappetentia*, cumque laſſitudine preſſi raro motus ſuſcipere ſoleant corporis, ex ſedentaria vita, & ob motûs defectum, neceſſario ſegnities alvi induci debet. Tantum de phœnomenis.

Ordinis ratio exigeret, ut nunc ſigna diagnoſtica & prognoſtica, non minus cauſas traderem, ſed cum illa in Hiſtoria morbi exhibeantur, de Cauſis verò jam ſupra in evolutione definitionis, occaſione ſic ferente egerim, actum agere mihi viderer, ſi hic denuo eaſdem recoquerem. Ad *Curationem* itaque me confero.

Antequam autem ipſemet curationem ſubnectam, lubet de populari Hungarorum curatione pauca monere, conſiſtit illa in 4. veluti remediorum generibus, frictione ſc. abſtinentia à cibis, motu corporis vehementiore & ſpirituoſorum aſſumptione, quæ

quæ ſubinde ita invicem ſubordinare ſolent Hungari, ut abſtinentes à cibis ſimul vel frictione utantur, vel ſpirituoſa aſſumant, vel motus corporis inſtituant, vel ab omnibus ſimul medelam poſcant.

Ad frictionem verò in ſpecie quod attinet, validam eam inſtituunt, & cùm acetô alliatô, piperatô, utplurimum adornari ſoleat, *Coberus*, *Költeſéri* & *Vindiſch* rebus hiſce, quibus adminiſtratur, unicè fere curandi partes deferunt, ob earum acredinem atque particulas ſalino ſulphureas, quarum odore fuligines cerebri diſſipari *Coberus*, *D. Költeſéri* verò & *Vindiſch* ſtagnantes in extrema cute humores craſſos incidi & reſolvi volunt. Diſuadet tamen, quo minus ea ratione frictionem opem ferre credam, frictionis cum pinguedinibus acrimoniæ ſenſibilis expertibus inſtitutæ par efficacia, quâ inducor ut credam ipſi frictionis actui meliori jure primas curandi partes decernendas eſſe, quam rebus illis, cum quibus ea inſtituitur, licet & has ſymbolum quoddam ſecundariò conferre negare nolim; rationem autem, qua frictio ſubinde profliget morbum, antequam tradam, juvabit præmittere & ſupponere, 1. ex hiſtoria morbi, non ſemper frictionem eum habere uſum, ut vel morbum hunc tollat, vel alios ſubſequuturos averruncet. 2. frictione cieri affluxum humorum ad peripheriam, quod uti à priori ratio dictitat, quatenus preſſione muſculorum ſanguis ex fibrarum muſcularium interſtitiis in venas reprimitur, eâ verò remittente ex arteriis in evacuatos poros copioſius admittitur, ita à poſteriori quoque ex effectu confirmatur, quod videlicet juxta Conterraneorum relationem poſt frictionem magis incaleſcere obſervetur corpus; cui ſcopo etiam favet apud nonnullos Hungaros receptus mos, ut partes frictioni ſubmittendas v. g. dorſum, brachia foco ardenti obvertant, & poſt frictionem lectum petant pro promovendo hoc affluxu, & ſi fieri poſſit proliciendo ſudore: Non minus ipſæ res, quibus frictio adminiſtratur, illud ſuadent, cum vel emolliendi fibras efficaciâ vel acredine ſua ad affluxum humorum provocandum apta & idonea ſint: Quibus præmiſſis judico frictionem ea ratione abigere hunc morbum, quatenus affluxum humorum verſus peripheriam provocando (quem Natura ſibi relicta pro concoctione juvanda magis verſus interiora ciere in animo habet) Naturam à propoſi-

to ſuo avertit, eodem ſc. modo, quo in aliis morbis v. g. Variolis, ubi Natura ad habitum corporis materiam morbificam expellere conatur, dato alvum proritante medicamento, à priore ſua intentione avocatur, atque ad inteſtina copioſius humores pellit, licet hic ob materiam morbificam magis activæ & noxiæ efficaciæ æque impune non ferat hanc ſui ſeductionem, ac in morbo Csömör, cum hic longiori mora adhuc ſenſim ſenſimque corrigi queant concoctionis vitia, inprimis ſi abſtinentia à cibis & ſpirituoſorum aſſumptio ſimul in ſubſidium vocentur, quibus ſi non cedant cruditates & refractariæ magis ſint, ſive ob molem, aut viſcidam nimis tenacitatem, aliamve earum qualitatem pravam, nihil utique frictione obtinetur, ut vel morbus hic ceſſet, vel alii ſubſequuturi morbi præcaveantur: Et cum alias quoque non rarum obſervatu ſit circa actus Naturæ, eam à ſemel cœpto propoſito non æque facilè & uno contrario inducto motu ſeſe pati abduci, non difficilis quoque poteſt eſſe ratio, cur frictio magis repetita & ſœpius in uſum vocata fine demum ſuo potiatur. Conſimilis fere frictionis efficacia celebratur ad uvulam relaxatam reſtituendam in *Miſc. Ac. N. C. G. D. II. An. II. obſ. 56.* à *D. Joh. Lud. Hannemanno*, ubi non ſolum adducit *Blancardum in Collectaneis ſuis Phyſico Medicis* mentionem facientem felicis hujuſmodi curationis per frictionem brachiorum uvulæ relaxatæ, ſed ipſemet quoque ſuo & domeſticorum ſuorum exemplo fidem facit, ſœpius ſibi & ſuis uvulam prolapſam hâc methodo priori loco citra aliud adminiculum reſtitutam fuiſſe, admonens tempore procidentiæ uvulæ exiguos nodulos ſub cute in brachio 2. digitos ſupra pollicem deprehendi, quos nodulos uti nil aliud eſſe exiſtimo, quam initia tendinum pollicis extenſorum, quæ etiam alio tempore nodos fingunt, (de quibus ſuperius) ita rationem quoque curandi eandem hic eſſe, quæ in morbo Csömör ſuſpicor, cum enim uvulæ relaxatio congeſtionem utplurimum humorum verſus fauces pro cauſa agnoſcat, (unde & tumor vicinarum partium eam plerumque ſtipare ſolet) frictio verò brachiorum affluxum humorum ad brachia alliciat, Natura frictione pellecta priorem intentionem deſerit, & ad brachia demum copioſius humores pellit, unde ceſſante ad fauces majore affluxu, ſtagnantes humores ſenſim

in

in venas reſorbentur, ſublata verò ſic cauſa diſtendente & emolliente fibras, hæ denuo priori tono ſeſe reſtituunt. Eodem ex capite frictiones alibi quoque à Practicis commendari ſolent, v. g. iis in affectibus ubi affluxus humorum ad certam aliquam partem alliciendus eſt, uti in ariduris partium, ad menſium fluxum facilitandum, in pedibus; vel contra ubi affluxus humorum ad aliquam partem vel effluxus arcendus venit v. g. in hœmorhagiis narium nimiis fricando pedes vel brachia; ſed de frictione nunc dicta ſufficiant.

Tranſeo ad abſtinentiam à cibis, hanc plurimis ſœpe morbis remedii loco eſſe teſtatur vulgatiſſimum illud: Multi magni morbi curantur abſtinentia & quiete: Cur vero in hoc morbo ex uſu eſſe ſoleat? vix quemquam ſubterfugere poteſt ratio, perpendendo, novos non ingeri cibos ſub ea, adeoque vitia vitiis non cumulari, ſecretionem verò humorum menſtrualium jugiter peragi, quibus poſitis obvium utique eſt, majore menſtrui copiâ facilius etiam vitia concoctionis fomitem huic morbo præbentia ſuperari poſſe.

Spirituoſa vero aſſumpta uti calorem ventriculi augendo, menſtruum in activitate ſua, & ventriculum in tono ſuo roborando, & denique pro diverſitate eorum, cruditates etiam ex parte reſolvendo non ultimam in morbi hujus radice ſuccidenda merentur laudem; ita motus corporis vehementiores affluxum humorum ad peripheriam provocando, & ſi forte indigeſtæ quædam chyli moleculæ ſub hiſce motibus ex ventriculo intempeſtivè expulſæ & in ſanguinem delatæ fuerint, eaſdem attenuando, reſolvendo, morbi hujus depulſioni favent.

Ad Curationem autem Medicam, quod attinet, ex ſuperioribus conſtare poteſt, cauſam hujus morbi conſtituere errata dietæ, quatenus digeſtionem eludunt; dixi inſuper in antecedentibus Naturæ intentionem eam eſſe, ut vitia concoctionis in primis viis vel corrigat, vel ad motum prius diſponendo dein è corpore eliminet, aut ſi jam in ſanguinis maſſam redundarint, eorum attenuationi ſtudeat: Hos itaque ſcopos Medicus pariter ceu Naturæ Miniſter ſibi præfigere debet, ſi Naturæ commodas porrigere velit manus; judicio tamen opus eſt, an unicè

correctioni cruditatum res tota committenda sit, vel præstet evacuare eas? & si Natura ipsa motus excretorios suscipiat, an ubi non rite succedat excretio sub hisce motibus, hos augere vel materiam solum ad faciliorem exitum disponere conveniat? In genere itaque tenendum, si ipsa Natura ad vomitum inclinet sub conatibus vomendi, frustra illic propinari emetica, quia Naturæ motus vomibundi utique sufficiunt ad excutiendam saburram ventriculo inhærentem, quod verò sub illis motibus nulla contingat excretio, unicè materiæ h. l. utplurimum viscidæ & tenaci, quæ á lateribus ventriculi difficulter avelli sese patitur, id in accepto ferendum est; unde majus hic operæ pretium impetratur digestivis, incidentibus, absorbentibus & diluentibus, quam novo stimulo excretorio non præparatâ ad exitum materiâ. 2. Si nullos hujusmodi motus excretorios Natura suscipiat, ingestorum qualitas & quantitas Medici quadantenus determinare potest judicium, an correctioni solum materiæ, vel ejusdem evacuationi incumbere debeat, si enim laudabilia fuerint esculenta, & solum in insufficiente masticatione erratum fuerit, nec in quantitate ingens admodum excessus commissus, vel si cibi laudabiles benè præmansi, sola forte quantitate nimia molestias concoctioni creent, Spes est utique corrigi adhuc posse hæc concoctionis vitia, adeoque mitioribus prius remediis tentari debere materiæ morbificæ subjugationem. Ubi verò refractaria alias concoctioni assumpta fuerint, & vel quantitas eorum simul concurrat, vel masticationis defectus accesserit, aut, si laudabiles etiam cibi & quantitate & præcipiti infarctu simul occasionem præbeant huic morbo, tunc uti longè minor spes inpetrandæ correctionis, ita justior quoque indicatio, eadem ex corpore proturbandi, ne paulo diutius Naturæ laborem facessant: non minus verò si alterantibus adhibitis in priori casu spei non respondeat eventus, ad evacuantia confugere licebit. Et cum tam per superiora quàm inferiora in hoc morbo utiles deprehendantur evacuationes, observatis iis individualibus circumstantiis ex methodo medendi notis, quæ usum vomitoriorum vel purgantium suadent aut disvadent, poterunt in genere, si cruditates in ventriculo adhuc stabulari indicium sit, commodius per vomitum ceu breviorem viam eædem rejici, vel si ad intestina jam de-

detruſas eſſe ſuſpicio fiat, per alvum ſubducentia eliminari, aut utræque evacuationes ſimul in uſum vocari, pro abſtergendis ſic ventriculi æque, ac inteſtinorum ſordibus, ſubjungendo demum pro rei exigentia & circumſtantiarum ratione tonum ventriculi & inteſtinorum roborantia aromatica, amara &c. Semper tamen in evacuationibus ſuſcipiendis, prius materia ad motum prædiſponenda remediis mox dicendis.

Prior jam *Scopus Medici np. Materiæ correctio*, impetrari poteſt partim ſalinis digeſtivis, incidentibus, v. g. Tart. Vitriolato. Arcano duplic. Nitro depurato, antimoniato. Sale digeſtivo Sylvii, vel ſalibus alcalicis fixis: Card. Ben. Abſint. Centau. min: partim abſorbentibus, v. g. Chel. Ocul. cancr. Teſtis ovorum calcin. Coral. præp. conchis præp. &c. partim aromaticis: Pipere. Zingibere. Rad. Zedoar. Galangæ. Cardamom. Cubebis. &c. partim amaris: ex Abſint. Centau. min. C. B. Rad. gentian. rubræ. &c. partim acribus: Rad. ari, Sem. ſynapi, erucæ &c. partim vino generoſo ſimplici vel aromatiſato, & denique ex his nunc enumeratis paratis vel compoſitis medicamenis v. g. Speciebus, Pulv. ſtomachicis, Conditis, Electuariis, Eſſent. Elixiriis. &c. Ex quibus uti facile pro aſſumptorum qualitate magis idonea ſeligi, aut alia aliis pro circumſtantiarum ratione invicem combinari, ita in varias quoque formulas redigi poterunt, quales hic prolixè adferre ſupervacaneum duco, inprimis cum hæ ipſæ Lectiori Compoſitionis Medicamentorum gnaro magis tœdium, quam utilitatem parere ſoleant.

Secundus Scopus, *np. Evacuatio materiæ morbificæ*, prout monitum, aptitudinem ad excretionem prærequirit, cui fini inſerviunt pro cauſarum diverſitate tum digeſtiva, tum abſorbentia ex jam dictis repetenda, tum denique diluentia, uti juſcula eſculenta v. g. cereviſia aut aliud juſculum butyro imprægnatum, decoct. avenaceum tenue, ſerum lactis. &c. quæ ſola eo in caſu ubi natura motus excretorios ciet, excretionem materiæ promovent; Ubi vero illi deficiunt, cum fructu, præmiſſis ſic materiam præparantibus provocari poterunt, datis (ut alia prolixitatis evitandæ cauſa mittam) Tart. Emet. gr. j-iij. pro ſubjectorum & locorum in Hungaria diverſitate (vide Miſcellanea Medica in fine annexa) cum Sachari, Antim. diaph. vel ſalis digeſtivi alicujus v. gr.

Tartar. Vitriolati gr. vj-viij in pulv. Aut cum Extracti alicujus appropriati v. g. Card. Bened. gr. vj-vij. in pill. pro dosi. Vel quibus spuria dicta uomitaria magis arriderent, irritatis penna vel digito faucibus, aut aqua vel lacte diluto tepido copiose ingurgitato eundem effectum experiri poterunt. *Coberus* Essentiæ Rad. Asari & Raphani Austriaci aliquot duntaxat guttas sæpius se efficaces deprehendisse in Hungaria testatur. *D.* 11. *Obs.* 111. *in Schol.*

Si per inferiora educere consultius videatur, satisfaciet decoct. ex Fol. Sennæ ʒij-vj. (pro subjectorum itidem & locorum diversitate) cum salini alicujus v.gr.Cryst.Tart. & Sem. Anisi ana ʒß-j. Aut Rhabarb. ad ℈j-ʒj. cum vel sine stimulo vel incidente aliquo salino. Vel Emulsio quædam ex Res. Jalap. Scammon. gr. vj-xiij. Amigdal. dulc. excortic. aut vitel. ovorum q. s. Aquæ denique Rос. Cinam. vel alius appropiatæ q. s. v. gr. ℥iß-ij. parata & edulcorata, ut Mercur. dulc. & alia æque commode & tuto intestinorum canalem abstergentia & evacuantia, tam simplicia quam composita, variis formulis inservitura taceam.

Evacuata verò sic materia morbifica, si necesse visum fuerit, nec circumstantiæ aliæ diversum suadeant, inprimis post emetica propinata, subjungere mox licebit aromatica, amara stomachalia, vinosa, inprimis vinum ustulatum cum aromatibus v. g. cariophyll. macere. cardamom. cort. cinamomi &c. quæ tam ventriculum roborando, quam relictas forte adhuc cruditates resolvendo ex usu esse poterunt. Atque sic paucis duplici indicationi prospectum esset.

Restat, ut Tertiæ quoque paucis satisfiat, si videlicet febrilia emicent symptomata, quæ cum salutares Naturæ motus sint, ad attenuandas viscidas chyli particulas in sanguinem delatas suscepti, circa eos quidem vel augendos, vel imminuendos, Medico nil temere suscipere fas est, ne demum serò facti pœniteat, magisque continentia tranquilla, cum temperato regimine & sufficienti injuncto potu cerevisiæ tenuis, seri lactis, vel Decocti hordei cum Rad. Fœnic. Scorzone. pro diluendo sanguine simul, proderit, quam varia calida, urinosa, opiata, theriacalia, utpote motibus naturæ rectè procedentibus pervertendis

tendis magis quam gubernandis accommodata; Eſt enim febris hæc ſibi relicta omni modo benigna: Si tamen quædam propinare placeat, conducent ſalina media ſupra allegata cum fixis diaphoreticis & pauxillo cinab. v. g. Antim. diaphor. Conchar. præp. Arcani dupl. ana, gr. vii. Cinab. nat. gr. iij. in pulvere, vel cum Aquis diaphoreticis v. gr. Scord. Card. B. Fl. Sambuc. (aucta non nihil pulverum doſi) in Potiunculæ forma, edulcoranda.. Aut Mixtr. Simpl. non camph; vel Eſſent. Bezoard. Stahlii; aut, ſi hæc non habeatur, Eſſentia ex Rad. Helen. Vincetox. Pimpin. alb. Hb. Scord. & aliis lenioribus alexipharmacis, ſimul tamen materiam viſcidam incidentibus, & ſecretiones per urinam ac diaphoreſim promoventibus parata &c. quæ poſtrema ſpirituoſa, inprimis tepeſcente jam æſtu majorem ſpondent efficaciam, ſi ad gt. xx. xxx. &c. propinentur.

Hiſce hactenus dictis præſervationis fine ab hoc morbo adhuc breviter ſuperaddi poteſt, ut ſive aſveti jam huic morbo, ſive minus, temperantiæ ſtudeant, fercula difficilioris concoctionis, quibus facilè offendi ſeſe deprehendunt, quoad fieri poſſit, vitent, & non niſi benè præmanſos cibos deglutiant: Aſveti verò ſeorſim meticuloſas & ſcrupuloſas nimis cogitationes circa qualem qualem ſenſum alterationis poſt aſſumpta eſculenta animo excutiant, & quibuſcunque gratis ſive colloquiis, ſive aliis mentem divertant, ne indulgendo nimis meticuloſis ideis tanto promptius morbum hunc incurrant. Atque ſic coronidem inpono, Deoque T. O. M. pro clementer conceſſis ad inſtitutum hocce exſequendum viribus, devota mente perſolvo grates. Tu verò Lector Benevole, ſi quæ errata in nunc dictis animadverteres, ea pro humanitate tua excuſabis, & ſiquidem rectiora noſti, candidè monebis, quod non ſolum non ægre feram, ſed obſtrictum quoque me tibi ex eo profitebor, probe gnarus, non eam Intelectus noſtri eſſe certitudinem, & ſcientiæ perfectionem, ut nîl deſiderari queat, quin imò dum mens maximè ſub veritatis ſpecie ſibi ablanditur & applaudit, ſœpe eam falli.

S. D. G.

Sequuntur Miſcellanea quædam Medica in Hungaria obſervata, & ex Reſponſionibus Celeberrimorum Hungariæ Practicorum D. D. Raygeri, Molleri, Genſelii excerpta, Curioſi Lectoris in gratiam Diſſertationi annexa.

1. Criſes in Hungaria verè exquiſitæ obſervantur frequentes in febribus acutis continuis, ſed vel ſibi relictis, vel non malè tractatis, & quidem pro ratione cauſarum variæ, nempe: vel per diarhæam 4. & 7. die, vel per ſudorem 7. & 9no. In continentibus, inprimis in ſubjectis junioribus, per hœmorhagiam narium 4. & 7. die, & interdum 11. ſed non ita commodè. In Inflammationibus cum febre, non ita exactæ criſes obſervantur, excepta Peripneumonia, in qua ſœpius ſeptimo die largo ſudore totum malum intra paucas horas ſolvitur. *Mollerus.* Rarius fiunt Criſes per vomitum & urinam, & utplurimum imperfectæ. Contingunt quandoque ſalutares criſes etiam intercalaribus diebus, octavo tamen & decimo utplurimum funeſtæ, inprimis nocturnæ. Metaſtaſes etiam frequenter obſervantur. *Genſel.* Per ſudorem, quæ contingunt, frigidum utplurimum totius corporis ſudorem ſiſtunt. *Raygerus.*

2. Medicamenta in Hungaria magis conferunt temperatiora, mitiora, & diffuſas vires habentia Galenica, quam calidiora, volatilia ſalina, ſpirituoſa & alia Chimica concentratas vires poſſidentia, ob clima calidius, & vini generoſi, piperatorum aliorumque aromatum abuſum teſte *Raygero*, *Genſelio*, & *Mollero*.

Prout in febribus quoque acutis poſitiva ſudorifera calidiora iidem inprobant, & contra fixiora terrea, nitroſa utilia eſſe dicunt.

3. Doſes alterantium inprimis volatilium & opiatorum minores eſſe debent in Hungaria quam in Saxonia teſte *Mollero*. Secundum *Genſelium* circa Sopronium opiata utplurimum vomitum cauſant, & ſalia volatilia non niſi in refracta doſi propinari amant. Opiatorum & ſalium volatilium uſum cautum admodum eſſe vult *Junior Raygerus*, id quod *Senior* etiam, dum viveret, *Raygerus in Scholio ſuo ad Obſ.* 47. *Spindleri* monuit.

4. Emetica Hungari pro varietate morborum benè ferunt, etiam largiori doſi propinata, exceptis fœminis; & Purgantia ni-

nisi sint vehementiora, nihil operantur secundum *Genselium*. Secundum *Mollerum* verò tam Emetica quam Purgantia drastica, aut in majori dosi exhibita pessimos neruosi generis affectus post se trahunt. *Raygerus* dicit Purgantia melius ferre Posonienses, quam Emetica, quæ apud eos in usum non trahuntur, quia naturâ perferre non possunt, in castris tamen in febribus intermittentibus æque ac continuis statim ab initio cum fructu propinari. *Reimannus in sua epistola* vomitoria mitia & parcissima in dosi, purgantia verò majori in dosi quam Jenæ conferre dicit. In infantibus & gravidis vomitoria & purgantia *Raygerus* & *Genselius* vitanda volunt; *Mollerus* non nisi mitiora, non Antimoniata, Mercurial. ex usu esse dicit. Clysterum usum *Genselius* & *Raygerus* frequentem esse dicunt in suis partibus, *Mollerus* autem in suis rarum dicit, ubi tamen adhibentur, optimè conducunt, inprimis infantibus & fœminis hystericis.

5. Venæ sectiones nec infantibus, nec senibus in Hungaria administrari solent, teste *Mollero* & *Raygero*; In Variolis, Exanthematis ante eruptionem usum quidem habere solent, neutiquam tamen iis jam erumpentibus, monente *Genselio*, *Raygero*, *Mollero*, qui postremus in statu earum spontaneas quoque sanguinis excretiones funestas semper esse dicit, imò in febribus continuis epidemicis observavit idem omnes, qui quocunque morbi tempore, etiam in statu eximiè plethorico constituti V. S. adhibuêre, certissimè mortuos esse. Pleuritis vera etiam comodius sine V. S. curatur, quam illa adhibita, nisi status summe plethoricus urgeat, quo in casu, non nisi 1. vel 2. die administrata prodest, teste *Mollero*, *Raygero*; *Genselius* omnes absque venæ sectione curat, puresque observavit cum, quam sine Venæ sectione mori.

6. Hirudinum usum rarum in Patria esse, *Raygerus*, *Genselius* & *Mollerus* exponunt, nisi quod 2. priores in dolentibus cœcis hœmorrhoidibus & cephalalgia atrociori eas applicari testentur: postremus verò efficaciam earum, ubi ubi adhibitæ fuerint, semper bonam fuisse fateatur.

7. Trepanatio ut & aliæ difficiliores chirurgicæ operationes ob raros peritos chirurgos, rarius in usum vocantur, inprimis tempore pacis, teste *Raygero*, *Mollero*, *Genselio*, alias feliciter ferunt

trepanum Hungari ſecundum *Raygerum*.

8. Phtyſis non tam frequens obſervatur in Hungaria atque Anglia teſte *Raygero*, *Genſelio*, imò rarus in Hungaria morbus eſt ſecundum *Mollerum*. Rachitis ſecundum *Raygerum* & *Genſelium* infrequens morbus eſt in Hungaria, *Mollerus* tamen in 2. & 3. Annorum infantibus frequenter eam obſervavit. Febres malignæ ſudatoriæ in Anglia frequentes, à *Mollero* non ſunt obſervatæ, à *Raygero* raro. Plicam Polonicam in Hungaria *Genſelius* & *Raygerus* non obſervavit, *Mollerus* dicit occurrere eam in confiniis Poloniæ, licet non tam frequenter ut in Polonia.

9. Febres intermittentes ſimplices tam quotidianæ, quam tertianæ & quartanæ frequentes ſunt in Hungaria, teſtante *Genſelio*, *Raygero*, & *Mollero*, licet tertianæ frequentiſſimæ ſecundum hunc. Intermittentes duplicatæ rarius à *Genſelio* obſervatæ: Tertiana duplex à *Raygero* ſœpius: *Mollerus* verò dicit per 5. annos epidemicè graſſatas eſſe intermittentes duplicatas, & quidem vere tertianæ duplices, autumno quartanæ duplices. In intermittentibus calor ferè ſemper frigus excedit teſte *Mollero*, *Genſelio*, *Raygero*.

10. De morbis epidemicis & eorum curatione, quæ *Sydenhamius* annotavit, inprimis quod diverſæ annorum conſtitutiones, diverſas quoque indicationes & remedia exigant, *Mollerus* à 15. Annis in Hungaria quoque ita ſe habere obſervavit. Epidemicos verò morbos, qui annuatim in Hungaria graſſari ſolent *Genſelius* recenſet petechias, variolas & morbillos, menſe Martio & Aprilli frequentes, diverſa ob ſymptomata pro annorum conſtitutionibus diverſas quoque indicationes & remedia poſcentes. *Raygerus* pariter exanthematicos morbos adducit æſtivo & vernali tempore graſſantes, & per 3. Annos cum ingreſſu veris Pleuripneumoniam epidemicam obſervavit: frequentiſſimas tamen ex exanthematicis eſſe petechiales conſentiunt *Genſelius*, *Raygerus* & *Mollerus*, qui poſtremus eas dicit poſt hyemale ſolſtitium atque ante & poſt æquinoctium vernale epidemicè graſſari, ſine diſcrimine ætatis, frequentius tamen ſanguineos & cholericos, rarius melancholicos corripere. Febres catharrales ſecundum *Genſelium* ut plurimum hyeme epidemicè graſſantur, ſub quarum larva petechiales ſæpe latent, lethales ſœ-

sœpius, nisi succurratur tempestivè. A *Mollero* autem ab An. 1710. ad 13. catharrales malignæ petechiis comitatæ epidemicæ fuisse dicuntur, & quidem circa æquinoctium vernale, & solstitium æstivale, usque ad æquinoctium autumnale, quæ nec regimen, nec medicamenta calida ferebant.

11. Dantur & particularia Hungariæ loca, in quibus uni præ alio morbo frequentius obnoxii vivunt Incolæ. Sic non modo popularis rumor in Hungaria fert de Cremniciensibus, eos frequentibus strumis laborare, sed & *Mollerus* idem confirmat tam de civitate ipsa, quam territorio Cremniciensi, causam rejiciens in aquas sabulosas (Kiesichte Wasser vocant) ex fodinis metallicis promanantes. Idem de Leucsoviensi urbe *Reimannus* affirmat, (tametsi egomet non recorder me tam frequentes & grandiores strumas illic offendisse ac Schemnitii vidi in metalli fossoribus) ipse causam Leucsoviensium strumarum refert in aquas montanas limosas, quales Conterraneus quoque inde oriundus mihi testabatur, quod ahenea vasa, in quibus aliàs aqua decoqui, & pro variis utensilibus abluendis prompta asservari solet, sensim sensimque calcaria limosa materia incrustentur. Verus quoque est rumor de Cassovia teste *Mollero*, *Raygero*, peregrinos paululum commorantes illic, febribus corripi non solum intermittentibus, sed & continuis acutis, à quibus semel vel bis liberati dein immunes vivunt, causam prior aëri jugiter nebuloso & crasso adscribit cum crebro usu vinorum generosorum. Idem *D. D. Moller* Neosolii quoque per totum annum frequentissimas febres grassari dicit, in cerevisiam crassam, crudam & saturatam, non minus aërem ex fumo carbonum, qui circa civitatem cremantur, & minerarum cupri exhalationibus, quæ illic torrentur & præparantur, infectum, culpam devolvens.

12. Artritis in Superiori Hungaria frequentius vaga infestat, quam fixa, ob vina generosiora, minus tartari feracia, quæ nec doliis tartarum affigere solent, teste *Mollero* & *Reimanno*. In Inferiori vero Hungaria frequentius fixa observatur quam vaga, iisdem asserentibus, licet *Genselius* utrasque frequentissimas esse dicat, deprehenduntur verò hic vina magis tartarea, monentibus *Mollero*, *Reimanno*, *Genselio*, qui postremus omnia

ſere vina ibidem doliis tartarum affigere dicit, inque menſa eſſuſa maculam gypſeam & calcariam relinquere; (præter Sixſardienſia & Somloyenſia, quamvis nec hæc plane tartari expertia ſint) Idem ipſe aſſerit poſt paroxiſmos ordinariè tophos illic relinqui. Cœteroquin in genere Artritidem tam vagam quam fixam in comparatione cauſarum pro illis excitandis vulgo ſuppoſitarum ſatis raros affectus eſſe dicit in Hungaria *Mollerus*, infeſtantes ſubjecta ſanguinei & ſpongioſi corporis habitus, & utplurimum *Genſelio*, *Mollero*, *Raygero* obſervantibus circa æquinoctia dolorum faces ſuccendentes, licet *Mollerus* etiam tempeſtatibus humido frigidis, prægreſſo errore in Diæta, vel animi paſſionibus, tragœdiam ſuam ordiri eas deprehenderit. Juniores artritis vaga, annoſiores, niſi hœreditarium ſit malum, podagra utplurimum corripit, teſte *Mollero* & ex parte *Raygero*. In Paroxiſmo Balſamum Carpaticum, Krumb holtz öhl Germanis nuncupatum, abſolutè noxium obſervavit *Mollerus*, conſentientibus etiam *Genſelio* & *Raygero*.

13. Calculus tam renum, quam veſicæ non eſt adeo frequens in Hungaria, teſtibus *Mollero*, *Raygero*, quorum primus frequentiorem renum eſſe dicit præ veſicæ calculo, minus tamen familiaris calculus illis eſt, qui aqua vel cereviſia utuntur, benè verò qui vino meraciori indulgent, obſervante *Genſelio*, *Mollero*; Balſamum Carpaticum internè exaſperare magis calculum quam ex uſu eſſe ſolet, conſentientibus *Mollero*, *Genſelio*, *Raygero*, *Reimanno*. Cum nunc bis mentio facta ſit Balſami Carpatici, pauca tamen, quod ſciam de eo apud Authores proſtent, (præter *Raygerum* enim *Seniorem in ſcholio ad Obſ.* 58. *Spindleri*, ubi pauca de eo exponit, & *Miſc. Acad. N. C. Germ. D.* 1. *An.* 11. *Obſ.* 28. *in ſcholio.* ubi nomen fere tantum ejus habetur, nullibi recordor me quidquam de eo offendiſſe) non ingratum Benev. Lectori futurum ſpero, ſi quæ de eo ex Patria accepi, comũnicavero, cum idem non ſolum per Hungariam magnis encomiis circumferatur, ſed Viennam uſque *D. Reiman* deportari ſcribat: Primo itaque ab Amico *D. Georgio Bucholtz*, *Rectore Nagy-Palugyenſi* communicata hæc ſunto; (quæ ipſius verba ſunt) *Balſamum Hungaricum*, vel etiam *Carpaticum* dictum, Oleum eſt deſtillatum ex Ligno Curvo, Germanis Krumbholtz / Schla-

vis

vis Kosodrewa dicto, (de quo inferius plura) cujus rami viridiores præprimis in summitate glandulas habentes una cum foliis frustillatim dissecantur, dein vesicæ, sive ollæ destillatoriæ injiciuntur, atque aquâ superfusâ, oleum modo destillatorio extrahitur, quod aquæ supernatans ab eadem separatur; aqua vero destillata loco balnei usurpari potest, quod multos homines morbis inveteratis laborantes sanitati pristinæ certò restituit. Inventor olei illius erat *Med. Doc. Christianus Augustin. ab Hortis Ferdinandi III. Imperatoris Medicus & Aulæ familiaris, nec non Regiæ Liberæque Civit. Kesmark Archiater Ordinarius*, qui circa Annum 1640. Carpatum conscendens, oleum hocce primus ibidem destillavit nemini antehac cognitum. Idem Dominus Inventor Dominæ Novercæ meæ Parens exstitit, & à Sac. Cæsar. Reg. Majestate Libertate Nobilitari Hungarica (siquidem Silesius Nissâ oriundus erat) gratiosè donatus est. *Usus internus*, si pro dosi una 7. aut 9. plus minus guttulæ sumantur, pro ratione videlicet Personæ, ejusque Naturæ in liquore aliquo convenienti v. g. vino vel spiritu vini, rarius jusculo, mane jejuno stomacho, & vesperi 2. ad minimum post cœnam horis, est sequens. 1. Obstructiones hepatis & renum potenter aperit, & hypochondriacum malum arcet. 2. Impuritates sanguinis sine molestia per copiosas urinas & paucos sudores è profundo etiam venenoso genere elicit, alvumque levat. 3. Arenas & renum calculos confringit & pellit. 4. Menstrua & hæmorrhoides movet. 5. Gonorhæam & catharros frigidos sistit. 6. Dolores capitis inveteratos discutit. 7. Tussi etiam & inveteratis pectoris morbis, nominatim verò Phtysi & Ulceri Pulmonum optimè medetur. 8. Punctiones laterum internas sedat, si internè 10. guttæ sumantur, externè autem 20 gt. latera dolentia inungantur, calidisque linteamentis tegantur. *Externus*, 1. Omnia vulnera recentia, si non nimis magna sunt aut profunda, in spatio 24. horarum sine ulla suppuratione & notabili cicatrice sanat; majora verò vulnera intra triduum aut quatriduum, si solummodo aliquot guttulæ instillentur, debet verò linteum ceratum ad instar Emplastri superinponi, quò vulnus operiatur, aliàs oleum evaporat, virtutemque amitteret. 2. Scabiem in facie & capite infantum humidam intra triduum funditus ex-

ſiccat & tollit nullo relicto veſtigio aut cicatrice; item humiditates aliæ, ex quibus proveniunt puſtulæ, ſacer ignis, ſcabies aliaque ulcera in facie, capite, vel pone aures intra 6. vel 7. dies tolluntur & ſanantur, ſi locus affectus oleo illo leniter tingatur. 3. Ulcera antiqua, ſerpentia ulterius & exedentia, qualia plerumque ſunt in cruribus per ſpatium 2. ſeptimanarum, ſi modo illinantur, linteumque ceratum ſuperimponatur ex fundamento ſanat, debent autem inungi loca infecta ter de die, mane videl. meridie ac veſperi. 4. Frigidis etiam fluxionibus, ſanguinis concrecti retentionibus, tumoribusque, ex quibus plerumque paralyſis aut contracturæ nervorum diuturnæ oriuntur, ad miraculum tollendis efficax eſt, quæ omnia intra 2. plerumque ſeptimanas reſtituit. In ſumma, tam internè, quam externè ſine periculo contra multifarios morbos tanquam Panacea adhiberi poteſt: unde oleum hoc ab Imper. Ferdinan. III. qui virtutes ejus medicas, efficaciamque ſentiebat, Balſamus Hungaricus non immeritò dictum eſt. Obſervandum autem, ut oleum illud purum aquiratur, nam communiſſimè adulterari ſolet per Piceam, præſertim à Turocienſibus oleorum circumforaneis. Si velimus ne deſtillat. oleum citò amareſcat, ſed in ſuavitate ſua recentique ſapore & odore diutius conſervetur, recondendum eſt in locis opacis & frigidioribus, ſiccis tamen & non humidis. Tantum ille. Forte & mihi miſſum ex Patria æſtivo tempore in itinere ſuavitatem ſuam exuit, & *Raygerus* ſimile olim deguſtavit, nam odore & ſapore meum (quantum recordor,) Oleum Therebinthinæ æmulabatur, pariterque *D. Raygero* ſimile ſe præbuit, volatilius tamen nonnihil Oleo Therebinthinæ eſſe videbatur mihi. Præter nunc enarratas vires in alio germanico M. Sto. mihi ab amicis transmiſſo celebratur ejus Virtus etiam internè in ventriculi vitiis & febribus, externè in podagra, paralyticis & ſpaſmodicis affectibus. An verò undique encomiis ſuis par præc. internè virtus ejus deprehendatur, vel non niſi ſub certis conditionibus laudabilem aliquem uſum exhibeat, uti ratione poſterius ſuſpicor, ita ulteriori experientiæ commendo. Hoc ſcio Celeb. *D. D. Schleuogt. Prof. Jenenſem*, Patronum, Præceptorem & Hoſpitem olim meum debitâ ſemper obſervantiâ colendum

quon-

quondam coram me mentionem injecisse, se feliciter olim Balsamum hoc in exulceratione vesicæ internè fœminæ cuidam propinasse. *D. Mollerus* verò testatur externè in contractura, paralysi & nervorum frigidis affectibus laudabilem præstare efficaciam. Arboris jam ipsius, ex cujus summitatibus destillari solet hoc oleum habitus hic est, ex *D. D. Reiman* & *D. Bucholtzii* descriptione: Folia habet tenuia, rigida, gemina semper ab una vagina vel theca exeuntia, majora & longiora quam in abiete, incano virore nitentia; Conos duriores, magnos, sub quorum squammis nuclei bini delitescunt; Ramos (qui vel minimum læsi, resinosum quid plorant) prope terram circumcirca emittit aliquot ulnarum spatio protensos, ita invicem contortos & complicatos, ut si accidat equum aut bovem inter eos incidere, non facilè inde explicari queant, faciliusve crura frangant: quin & hominem supra eos transeuntem nimis circumspectum esse oportet ne inter ramos & rupes incidens vel collum luxet, vel pedes frangat, crescit in elevatioribus montium carpaticorum jugis inter rupes & saxa, omni anni tempore virens, ita ut inanimadvertenter deciduis vetustioribus nova protrudantur folia, altitudine ad orgyam, crassitiè vero ad sesqui alteram spitamam teres assurgit: Unde quidem facilè subscribendum reor *D. Reimanno* dicenti, Lignum Krumbholtz nihil aliud esse, quam Pinum repentem, eam sc. speciem Pini, quæ *Mathiolo* Mugho dicitur, cum is in *Herbar. suo* germanicè edito, & à Joachimo Camerario An. 1586. Francofurti recuso in folio, non minus *in Commentario in Dioscorid. Lib. VI. p. m.* 78. huic ramos circumquaque à radice prodeuntes & humi repentes spatio cubitorum 10. 15. tribuat (cujus *Dodonæus* etiam *in Stirpium Histor. Pemptadis VI. Lib. V. Cap. XII.* meminit) & paulo prolixior hujus descriptio *in Flora Norinberg. à D. D. Volckammero* tradita in omnibus suis circumstantiis (si flores excipias, quorum non meminerunt D. Reiman & Bucholtz) cum descriptione Ligni Krumbholtz coincidat, virtutes etiam oleo pini in *Miscell. Ac. N. C. Ger. D. II. An. III. obs.* 32. adsertæ hujus Balsami viribus respondere videantur. *D. Raygerus* Senior loc. supra cit. arbitratur esse speciem Pinastri, quæ à *Clusio in Historia Stirp. Rariorum* appellatur Pinaster pumilio Austriacus, cum au-

autem Historia hæc mihi ad manum in præsens non sit, Benev. Lectorem eo remitto. Datur & aliud oleum in Hungaria destillatum ex alia specie Pini, quod Linbaum öhl vocant, sed cum instituti ratio non ferat de eo hic prolixius disserere, impræsentiarum tacebo.

14. Hæmorrhoides in Hungaria internæ æque ac externæ, tam fluentes quam cœcæ sæpe observantur, teste *Genselio*, frequentius tamen internæ occurrunt quam externæ secundum *Mollerum*, qui vini generosi & Allii abusum sæpe fluxum earum nimium concitare dicit; fluxus earum bene succedentis utilitas & à pluribus morbis vindicatio, non minus suppressarum consectaria, sc. diversorum morborum incrementum vel ortus, eadem ratione sese habent, uti in aliis Regionibus teste *Raygero*, *Mollero*, *Genselio*. Notandum hic duco in *Ephem. N. C. D.* I. *An. II. obs.* 28. *D. Joh. Paterson Hain*, morbum quendam Hungaris familiarem tribuere, qui *Strint* ab ipsis vocetur, qui locus non mihi solum imposuit, ut inter alias quæstiones etiam de morbo Strint Responsum exorarim à *D. D. Mollero*, *Raygero*, *Genselio*, (neutri tamen horum quidquam sive de nomine, sive historia morbi constabat) sed & Viro Celeb. *D. Frider. Hoffmanno*, *qui in Dec. selectiorum* suarum *Dissert. Phys. Medic. Diss. III.* p. m. 102. Hungaris ex eodem loco morbum *Strint* adscribit, post comparatas tamen Ephemerides incidi in An. III. ejusdem Dec. ubi sub finem annectitur *Annotatio ad obs.* 117. *An. II.* atque inter alia scribitur, prædictum *D. Hain* animadvertisse in sphalmata quædam suis observationibus An. II. Eph. Germ. insertis illapsa, monendo loco *Cremer*, legendum esse *Czemer*, & pro *Strint* legendum *Szül*; verum ne sic quidem ab omni errore Typograph. vindicatæ sunt hæ voces, nam loco *Czemer*, scribendum *Csemer*, de quo Dissertatio; loco Szül vero, Süly: Uti autem Szül Hungaris, quantum mihi constat nullum morbum significat, nec in *Diction. Hung. D. Papai* vocem hanc inveni, ita ex adverso per Süly frequenter hæmorrhoides indigitant, sic *D. Papai in tract. suo medico patria lingua scripto & Pax Corporis intitulato* Hæmorrhoides externas vocat külsö Süly: internas Belsö Süly: cœcas, Dagado Süly: fluentes, Folyo Süly.

TANTUM, in præsens.

